
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ադրբեջան-Թուրքիա էներգետիկ համագործակցության արդի հիմնախնդիրները	4
Վերականգնվող էներգետիկան Հայաստանի Հանրապետությունում	7
Конец нефти	17
Конец монополии	19
Москву обделили казахским ураном	23
Новости ТЭК Азербайджана и Каспийского региона (14 сентября-15 октября)	24
Календарь основных событий 1 сентября – 5 октября	34

ԱՂԻՔԵԶԱՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ս.թ. սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերության (ԱՊՆԸ) նախագահ Ռ.Աբդուլլաևը հայտարարեց, որ Ադրբեջանը նպատակ ունի Թուրքիայում, Ջեյհան նավահանգստին հարող տարածքում կառուցել խոշոր նավթավերամշակման գործարան: ԱՊՆԸ-ն պատրաստվում է գնել 1000 հա տարածք և ներկայումս քննարկում է նախագծի՝ շրջակա միջավայրի վրա թողնելիք ազդեցության հարցերը: Նախագծի իրականացումը կարող է նոր լիցք հաղորդել Ադրբեջան-Թուրքիա էներգետիկ համագործակցությանը և, անկասկած, կարևոր ազդեցություն է ունենալու տարածաշրջանային զարգացումների վրա:

Ըստ նախնական տվյալների՝ նավթավերամշակման գործարանի տարեկան հզորությունը կկազմի 10-15 մլն տոննա նավթ, կառուցման աշխատանքները կարժենան մոտավորապես \$4,5-5 մլրդ: Աշխատանքների ֆինանսավորումն իրականացնելու է ԱՊՆԸ-ն՝ միջազգային ֆինանսական ինստիտուտների աջակցությամբ: Այս մասին՝ ստորև, իսկ այժմ անդրադառնանք նախագծի նախապատմությանը, որը մի շարք կարևոր հարցեր է բարձրացնում, այդ թվում և Մերձավոր Արևելքում տեղ գտած ռազմաքաղաքական արդի զարգացումների վերաբերյալ:

Ջեյհանում նավթավերամշակման գործարանի կառուցման նախագիծը երկար ժամանակ է՝ քննարկվում է Թուրքիայում, ինչը պայմանավորված է Ջեյհան նավահանգիստը կարևոր էներգետիկ հանգույցի վերածելու գործընթացով: Սակայն գործարանի կառուցման առաջին և բավական լուրջ հայտը ներկայացրել է Հնդկական նավթային ընկերությունը (ՀՆԸ) 2002թ., երբ սկսվել էր Թուրքիայի էներգետիկ ոլորտի ազատականացման ակտիվ գործընթացը (պայմանավորված ԵՄ և Համաշխարհային բանկի պահանջ-առաջարկություններով): 2006թ. սեպտեմբերին ՀՆԸ-ն թուրքական *Calik Energy* ընկերության հետ Թուրքիայի կառավարությանն է ներկայացնում Ջեյհանում նավթավերամշակման գործարանի կառուցման հանգամանալի ծրագիր: Այն իր արժողությամբ և հզորությամբ ոչ մի բանով չի տարբերվում այն նախագծից, որն Ադրբեջանն է պատրաստվում իրականացնել Թուրքիայի տարածքում: Նշենք, որ նախագիծը դեռևս քննարկվում է թուրքական գործադիր և վերահսկիչ մարմիններում:

Մինևույն ժամանակ, հնդկական ընկերությունները 2006թ. Բաքվի հետ սկսեցին ակտիվ բանակցություններ վարել Ադրբեջանի տարածքում նավթի արտահանմանը մասնակցելու շուրջ: Առավել ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեց *ONGC Mittal Energy* ընկերությունը, որը սերտորեն կապված է ոչ այնքան հնդկական, որքան բրիտանական կառավարության հետ (*ONGC Mittal Energy* ընկերության բաժնետոմսերի մեծ մասը պատկանում է *Mittal Investment* խմբին, որը Յու.Տիմոշենկոյի աջակցությամբ գնեց ուկրաինական «Կրիվոռոժստալ» գործարանը): *ONGC Mittal Energy-ն* հենց բրիտանական *Caspian Energy Group* ընկերությունից այս տարվա հուլիսին գնեց ադրբեջանական «Քյուրովդագ» նավթահորի բաժնետոմսերի 51%-ը:

Նշենք, որ թե՛ ամերիկյան, թե՛ բրիտանական վերլուծաբանները և քաղաքական գործիչները դրականորեն են արձագանքել հնդկական ընկերությունների ակտիվացմանը Կասպիցում և Թուրքիայում: Իսկ ԱՄՆ էներգետիկայի նախարարությունը Ջեյհանում հնդկական կապիտալով նավթավերամշակման գործարանի կառուցումը մինչև վերջերս համարել է ռազմավարական առումով շահավետ նախագիծ: Վաշինգտոնի նման կողմնորոշման համար առանցքային կարելի է համարել այն, որ Հնդկաստանի էներգետիկ ոլորտում աշխատող ընկերությունները և այդ երկրի սպառողական շուկան համարվում են Չինաստանի բնական մրցակիցները և այս տեսանկյունից բավական լուրջ լոբբիստական աջակցություն են ստանում ամերիկյան կառավարության և նավթային ընկերությունների կողմից:

Այս ամենը հաշվի առնելով՝ Թուրքիայի Ջեյհան նավահանգստի շրջանում սեփական ուժերով նավթավերամշակման գործարան կառուցելու ԱՊՆԸ որոշումը, նախագծից հնդկական կողմի ինքնամեկուսացում հիշեցնող հեռացումը, Թուրքիայի կառավարության կողմից

ադրբեջանական նախագծի հաստատումը (Թուրքիայի «Էներգետիկ վերահսկողությունը» նախագծին հավանություն տվեց հոկտեմբերի 6-ին, ԱՊՆԸ կողմից նախագծի վերջնական տեխնիկական առաջարկության ներկայացումից ընդամենը մեկ շաբաթ անց) բավական անսպասելի կարելի է համարել: Եթե ԱՊՆԸ նախագիծը, որը հնդկական նախագծի ճիշտ կրկնօրինակն է, քննարկենք Բաքվի շահերի տեսանկյունից, ապա դրա իրականացումը հետապնդում է մի քանի կարևոր նպատակ:

1. սկսել ագրեսիվ ներդրումային քաղաքականություն տարածաշրջանի էներգետիկ նախագծերում: Մա Ադրբեջանի համար կարևոր է իր էներգետիկ նշանակության պահպանման համար, մանավանդ որ Արևելյան Եվրոպան և Սև ծովի ավազանը արդեն իսկ դարձել են ռուսական և դազախական բավական ագրեսիվ էներգետիկ ներդրումների գոտիներ,
2. դառնալ ակտիվ խաղացող Թուրքիայի աճող բենզինի շուկայում, եթե չհաջողվի հասնել ադրբեջանական նավթի անհրաժեշտ «միջազգայնացման»՝ դրանից բխող համապատասխան հետևանքներով:

Սակայն շատ կարևոր է այն, թե ինչու հնդկական կողմը «ինքնամեկուսացվեց» նախագծից: Այս հարցի հիմնական պատասխանը, մեր կարծիքով, պետք է փնտրել Մերձավոր Արևելքում՝ ընդհանրապես և Իրաքում՝ մասնավորապես տեղ գտած զարգացումներում: Ջեյհանը հնդկական և մյուս միջազգային ընկերությունների համար կարևոր ներդրումային հետաքրքրություն է ներկայացրել և ներկայացնում է ոչ թե թուրքական այդ նավահանգստի՝ Կասպիցի նավթի արտահանման գործում ունեցած հնարավորությունների տեսակետից, այլ որ Ջեյհանն ի սկզբանե նավթային հանգույցի է վերածվել հենց իրաքյան նավթի արտահանման իր հնարավորությունների և հեռանկարների պատճառով: Կասպյան նավթն ընդամենը հավելյալ գործոն էր, որը սկսեց դեր խաղալ նավահանգստի զարգացման գործում: Հենց իրաքյան նավթի հեռանկարային վերամշակման համար էր նախատեսված Ջեյհանում նավթավերամշակման գործարանի կառուցման նախագիծը, որն առաջինը ներկայացրել էր հնդկական կողմը: Այս տեսանկյունից ՀՆԸ հեռացումը Թուրքիայից կարող է բացատրվել Իրաքի մասնատման գործընթացի ակտիվացմամբ, որը նոր թափ ստացավ Իրաքը դաշնային պետության վերածելու մասին ԱՄՆ օրենսդիրների ընդունած բանաձևից հետո: Իրաքում քրդական պետության ստեղծումը, որի տարածքով թուրքական նավթատարի անցկացումը կամ այդ նավթատարի անվտանգության ապահովումն այսօր և մոտակա տարիներին շատ ավելի դժվար կարելի է պատկերացնել, քան թուրք-քրդական լայնամասշտաբ ռազմական առճակատումը, արդեն իսկ իր ազդեցությունն է թողնում Ջեյհանի հետագա զարգացման վրա՝ այս նավահանգիստը դարձնելով հիմնականում Կասպյան՝ դեռևս ոչ մեծաքանակ նավթի արտահանման հանգույց: Հենց այս փաստն է, մեր կարծիքով, կարևոր դեր խաղացել նախագծից հնդկական ընկերության հրաժարման համար, և նույն այս խնդիրն էլ Ադրբեջանին ուղղում է դեպի վերոնշյալ նախագծի իրականացումը, եթե հաշվի առնենք, որ Ջեյհանը շուտով դառնալու է հիմնականում Կասպյան նավթի արտահանման և վերամշակման հանգույց:

Նշենք նաև, որ ռուսական «Լուկոյլ» հրաժարումը Մամսուն-Ջեյհան նավթատարի կառուցման ծրագրից, որը սևծովյան Մամսուն նավահանգստից Ջեյհան պետք է հասցնեք ռուսական և դազախական նավթը, էլ ավելի կսահմանափակի թուրքական միջերկրածովյան նավահանգստի զարգացումը:

Ինչպես վերը նշել էինք, ԱՊՆԸ-ն Ջեյհանում նավթավերամշակման գործարան կառուցելու համար նպատակ ունի ստանալ միջազգային ֆինանսական կառույցների աջակցությունը, քանի որ ընկերությունն ինքը բավականաչափ ազատ միջոցներ չունի նախագծի իրականացման համար:

Նման երևույթն ինքնրստինքյան ոչնչով տարօրինակ չէ, եթե հաշվի չառնենք այն հսկայական վարկային բեռը, որն ԱՊՆԸ-ն վերջին տարիներին վերցնում է իր վրա:

Միայն 2006-2007թթ. ԱՊՆԸ-ն արևմտյան բանկերից իր նախագծերի իրականացման համար ստացել է \$1 մլրդ 760 մլն վարկ՝ չհաշված Ադրբեջանի միջազգային բանկից ստացած \$200 մլն և Վրաստանի սևծովյան ափին Կուլկի նավթային տերմինալի կառուցման համար *Societe Generale-ից ni ABN Amro-ից* ստացած \$335 մլն վարկերը: Այս պայմաններում Ջեյհա-

նում կառուցվելիք նավթավերամշակման գործարանի ստեղծման համար անհրաժեշտ \$4,5-5 մլրդ նոր վարկի ստացումը բավական ծանր իրադրության մեջ կդնի ԱՊՆԸ-ին, եթե, իհարկե, բացառենք այն հնարավորությունը, որ միջազգային վարկերով նախագծերի իրագործումն Ադրբեջանի համար ֆինանսական և տնտեսական միջացների ստվերային վերաբաշխման միջոց չի հանդիսանում: Այս հնարավորության մասին է խոսում գոնե այն, որ Կուլնիի տերմինալի կառուցման համար \$335 մլն վարկ ստանալուց և ծախսեր կատարելուց հետո, ըստ ԱՊՆԸ փոխնախագահ Ս.Գասիմովի, ԱՊՆԸ-ն նպատակ ունի մասնավորեցնել այն միջազգային կառույցներին իր վարկային պարտավորությունները մարելու և նոր ծրագրեր իրականացնելու նպատակով:

Ինչ մեխանիզմներով է կատարվելու տերմինալի մասնավորեցումը և ո՞ւմ վերահսկողությանն են անցնելու ներկայումս ադրբեջանական պետությանը պատկանող բարձր շահութաբեր հզորությունները. սրանք կարևոր հարցեր են, մանավանդ որ Ադրբեջանի քաղաքական և տնտեսական ընտրանուն պատկանող և Մերձավոր Արևելքում գրանցված մի շարք ընկերություններ վերջին տարիներին ակտիվորեն գնում են ԱՊՆԸ-ի էներգետիկ նախագծերի բաժնետոմսերը: Ինչնէ, Ջեյհանի նախագծի ինքնուրույն իրականացումը վեր է ԱՊՆԸ ուժերից: Այս պարագայում կարևոր նշանակություն կունենա, թե որ բանկերը կմասնակցեն նախագծի ֆինանսավորմանը, ինչը կարող է լուրջ ցուցիչ հանդիսանալ Թուրքիա-Արևմուտք հարաբերությունների ներկայիս մակարդակի և հեռանկարների զարգացման համար:

Վերջարանի փոխարեն

Չնայած ներկա տարածաշրջանային զարգացումները, Ադրբեջանի նավթային հատվածում տեղ գտած ոչ ստվերային գործընթացները խոսում են Բաքվի և Անկարայի ոչ այնքան շահավետ դիրքերի մասին, կարևոր է ընդունել, որ ԱՊՆԸ ջեյհանյան նախագիծը լուրջ հայտ է Ադրբեջանի՝ տարածաշրջանային ակտիվ դերակատարի վերածման համար: Նախագծի ֆինանսավորման իրականացման մեջ արևմտյան բանկերի ընդգրկումն էլ ավելի կամրապնդի Բաքվի կապերը միջազգային ֆինանսական կառույցների հետ, ինչն, իր հերթին, կարևոր քաղաքական նշանակություն ունի: Վերոնշյալը Հայաստանի Հանրապետության համար խիստ կարևորում է սեփական տարածաշրջանային էներգետիկ նախագծերի իրականացման հարցը: Սա առաջին հերթին վերաբերում է ՀՀ հարավում նավթավերամշակման գործարանի կառուցմանը: Միևնույն ժամանակ, մեծ նշանակություն ունի Ադրբեջանի էներգետիկ քաղաքականության ավելի նպատակային և մասնագիտական ուսումնասիրությունը, քանի որ ՀՀ վերլուծական և լրատվական դաշտում Ադրբեջանում «հոլանդական հիվանդության» սկսվելու մասին տարածված մտքերն արտացոլում են զարգացումների ընդամենը մի մասը:

Սևակ Սարուխանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՎՈՂ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացման ապահովման գործում զգալի նշանակություն ունի սեփական էներգահամակարգի անկախության աստիճանի բարձրացումը: Հայաստանի պայմաններում դա ենթադրում է ներկրվող վառելիքից կախվածության նվազեցում, որն իր հերթին դրականորեն կանդրադառնա Հայաստանի վճարային հաշվեկշռի, միջազգային ասպարեզում նրա մրցունակության ցուցանիշների բարձրացման և անվտանգության վրա:

Կարևորվում է վերականգնվող էներգիայի ներուժի բացահայտման և այն տնտեսության մեջ արդյունավետ կիրառելու հիմնախնդիրը: Հողվածում արվում է արեզակնային, հողմային, փոքր ջրաէներգետիկական, կենսագազի, երկրաջերմային և ջրածնային էներգետիկական ներուժերի վերլուծություն, ներկայացվում են դրանց զարգացման միտումները և կիրառման հեռանկարները Հայաստանում, այս ոլորտում գործող կազմակերպությունները և ընկերությունները, դրանց ձեռքբերումները: Բերված են նաև նախագծեր, որոնք էական դերակատարություն ունեն վերականգնվող էներգիայի այս կամ այն աղբյուրի զարգացման ոլորտում:

Չունենալով սեփական էներգակիրներ և լինելով քաղաքական շրջափակման մեջ՝ Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ համակարգի արդյունավետ զարգացման համար մեծ նշանակություն է ձեռք բերում վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների զարգացումը: Մասնավորապես, վերականգնվող էներգետիկայի շրջանակներում զգալի ներուժ են պարունակում ջրաէներգետիկական, կենսագազը, արեզակնային և հողմային էներգիան: Չնայած ծախսատարությանը՝ Հայաստանում գիտահետազոտական աշխատանքներ են տարվում նաև ջրածնային էներգիայի զարգացման և կիրառման ուղղությամբ:

Վերականգնվող էներգետիկայի զարգացման դրդապատճառները ծագեցին դեռևս նախորդ դարի 70-ական թվականներին՝ համաշխարհային էներգետիկ ճգնաժամի խորացման և դրանից բխող բացասական տնտեսական հետևանքների հաղթահարման համատեքստում: Արդյունքում՝ սկսած 1975թ. զարգացած երկրներում մշակվեցին և ներդրվեցին մի շարք ծրագրեր, որոնք վերաբերում էին ինչպես վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների ներդրմանը տնտեսության մեջ, այնպես էլ էներգախնայողությանը: Միավորված Ազգերի Կազմակերպության՝ 1992թ. Ռիո դը Ժանեյրոյում կայացած Շրջակա միջավայրի և զարգացման կոնֆերանսի և 2002թ. Յոհանեսբուրգում կայացած Կայուն զարգացման համաշխարհային գագաթաժողովի արդյունքների համաձայն՝ մշակվեցին մի շարք բնապահպանական կոնվենցիաներ, որոնք հիմնականում ուղղված էին մթնոլորտի աղտոտվածության պատճառով երկիր մոլորակի կլիմայի փոփոխության հիմնախնդրի լուծմանը: Կարևորվում էին այլընտրանքային վերականգնվող էներգիայի զարգացման խթանումը և դրա ներդրումը տնտեսության մեջ:

ՀՀ-ն ստորագրել է «Ռիոյի հռչակագիրը» և դրան կից փաստաթղթերի մեծ մասը, Յոհանեսբուրգի գագաթաժողովի որոշումները, վավերացրել է ՄԱԿ Կլիմայի փոփոխության շրջանակային կոնվենցիան (ՄԱԿ ԿՓՇԿ, 1993թ. մայիս) և Կիոտոյի արձանագրությունը (ԿԱ, 2002թ. դեկտեմբեր): 1998թ. հոկտեմբերին ՄԱԿ-ի կողմից *UNDP* շրջանակներում Հայաստանը ներկայացրեց Առաջին ազգային զեկույցը: Իսկ արդեն 2007թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունեց ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալության (*USAID*) օգնությամբ մշակված «Հայաստանի Հանրապետության էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի ազգային ծրագիր»:

Վերականգնվող էներգետիկայի (ՎԷ) զարգացման կարևոր նախապայմաններից են օրենսդրաիրավական դաշտի ստեղծումը և դրա արդյունավետ կիրարկումը: ՀՀ-ում ՎԷ հիմնական իրավական ակտ կարելի է համարել 2004թ. նոյեմբերի 9-ին ընդունված էներգախնայողության և վերականգնվող էներգիայի մասին օրենքը:

Ըստ հոդված 1-ի՝ օրենքի նպատակը էներգախնայողության իրականացման և վերականգնվող էներգետիկայի զարգացման պետական քաղաքականության սկզբունքների ու դրանց իրագործման մեխանիզմների սահմանումն է, ինչն ուղղված է՝

- ՀՀ տնտեսական և էներգետիկ անկախության ամրապնդմանը,
- ՀՀ տնտեսական և էներգետիկ անվտանգության, էներգետիկ համակարգի հուսալիության աստիճանի բարձրացմանը,
- էներգախնայողությունը և վերականգնվող էներգետիկայի զարգացումը խթանող նոր արտադրությունների ստեղծմանը և ծառայությունների կազմակերպմանը,
- շրջակա միջավայրի, մարդու առողջության վրա տեխնածին ազդեցությունների նվազեցմանը:

Հայաստանի նման երկրի համար, որն աղքատ է հանածո վառելիքաէներգետիկ պաշարներով և գտնվում է անբարենպաստ աշխարհաքաղաքական պայմաններում ու տնտեսական շրջափակման մեջ, էներգետիկայի ոլորտում իրավական ակտերի և նորմերի ընդգրկումը մեկ միասնական օրենքում հնարավորություն է տալիս ամրապնդել Հայաստանի հետագա էներգետիկ անկախությունը և անվտանգությունը: Այստեղ կարևորվում է ինչպես էներգախնայողության հիմնախնդիրը, այնպես էլ, առավել ևս, վերականգնվող էներգետիկայի զարգացման հեռանկարը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Թվարկենք Հայաստանում ՎԷ զարգացման բարենպաստ տնտեսական հետևանքներից մի քանիսը.

1. հուսալի ու մատչելի էներգամատակարարման ապահովում, որը հնարավոր է ինչպես փոքր ՀԷԿ-երի օգնությամբ, այնպես էլ կիրառելով արևային և հողմային էներգիան,
2. ներկրվող էներգակիրների միջազգային շուկայում գների տատանումների հետ կապված բացասական ազդեցության նվազեցում,
3. վերը նշված միջազգային բնապահպանական պարտավորություններին համահունչ՝ ՀՀ շրջակա միջավայրի վրա ավանդական էներգակիրների բացասական ազդեցության ներգործության նվազեցում, որը կնպաստի նաև բնակչության առողջության վրա թունավոր արտանետումների բացասական հետևանքների մեղմացմանը,
4. նոր աշխատատեղերի ստեղծումը և նոր ներդրումների ներգրավումը, ինչպես նաև նոր ընկերությունների զարգացումը կնպաստեն պետական բյուջեի մուտքերի ավելացմանը,
5. հաշվի առնելով միջազգային շուկայում ՎԷ բարձր պահանջարկը՝ այս ոլորտի զարգացումը Հայաստանում կնպաստի հայկական ընկերությունների արտահանման պոտենցիալի բարձրացմանը:

Պետական մարմիններից բացի, ներկայումս Հայաստանում ՎԷ ոլորտում ներգրավված են մի շարք միջազգային կազմակերպություններ և ծրագրեր, որոնցից են՝

- *UNDP/GEF/ARM/95/G35/A/1G/99 (Armenia–Country Study on Climate Change (Phase II)* – հիմնական նպատակը կլիմայի փոփոխության և շրջակա միջավայրի պահպանության հետ կապված հիմնախնդիրների վերանայումն է բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում, ինչպես նաև մաքուր էներգաարտադրությանը նպաստելը:
- *UNDP/GEF/ARM/98/G41/A/1G/99 (Removing Barriers to Energy in Municipal Heat and Hot Water Supply)* – հիմնական նպատակն է ռազմավարությունների մշակումը և դրանց ներդրումը էներգախնայողության ոլորտում:
- *TACIS (Energy Saving and Managment)* – մասնագիտացած է էներգախնայողության հետ կապված համակարգչային ծրագրերի մշակման ոլորտում:
- *TACIS «Support to the Energy Policy of Armenia»* – նպատակն է օժանդակել ՀՀ կառավարությանն էներգետիկ խնդիրներում և ստեղծել վերականգնվող էներգետիկայի ինտերնետային պորտալ:
- *Advanced Engineering Associates International – USAID (Energy Efficiency, Demand Side Management and Renewable Energy Resources)* – ծրագրի նպատակն է նպաստել էներգիայի արդյունավետությանը և խթանել վերականգնվող էներգետիկայի զարգացումը Հայաստանում:

- *Alliance to Save Energy – USAID (Municipal Network for Energy Efficiency Program)* – հիմնական նպատակն է հայկական էներգաարդյունավետության խորհրդի հիմնումը, որը կօժանդակի Հայաստանի էներգետիկայի նախարարությանը էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի մասին օրենքի զարգացման շրջանակներում:
- *R2E2* - Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության հիմնադրամ, որն իրականացնում է վարկային և դրամաշնորհային ծրագրեր՝ ուղղված վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության ոլորտների զարգացմանը:
- «Էներգաինվեստ ԾԻԳ» և այլն:

Հայաստանում այս ոլորտում գործում են նաև մի շարք մասնավոր ընկերություններ, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

Մեր երկրում ՎԷ ներուժը կարելի է դասակարգել ըստ հետևյալ ուղղությունների՝

- ջրաէներգետիկական (հիդրոէներգիա)
- արեգակնային էներգիա
- կենսագազ (բիոգազ)
- հողմային էներգիա
- երկրաջերմային (գեոթերմալ) էներգիա
- ջրածնային էներգիա:

Ջրաէներգետիկական ներուժ

Հայաստանի ջրաէներգետիկական ներուժի զարգացումը ներառում է փոքր և միջին ՀԷԿ-երի կառուցումը և դրանց շահագործումը, ինչը վերջերս մեծ թափ է ստացել: Դա հիմնականում պայմանավորված է Հայաստանում ՓՀԷԿ-երի կառուցման նպատակով պայմաններով, մասնավորապես ՓՀԷԿ-երում արտադրված էլեկտրաէներգիայի խրախուսական սակագնով և դրա 15 տարվա երաշխավորված գնմամբ (բնական ջրահոսերի վրա կառուցված ՓՀԷԿ-երի համար 18.274 դրամ կամ 5.3 ԱՄՆ ցենտ/կվտ/ժ): Ըստ ՀՀ բնապահպանության նախարարության 2007թ. «Վերականգնվող և մաքուր էներգետիկայի երրորդ միջազգային համաժողովում» ներկայացրած զեկույցի՝ ՀՀ-ում ՓՀԷԿ-երի ցուցանիշները հետևյալն են (*տե՛ս Աղյուսակ 1*).

Աղյուսակ 1

Ցուցանիշ	Չափի միավոր	Գործող 01.09.2006 դրությամբ	Կառուցվող 01.09.2006 դրությամբ	Ընդամենը սպասվող 01.01.2011 դրությամբ
Քանակը	հատ	7	31	38
Հզորությունը	կվտ	12500	93129	105629
Էլ. էն. տարեկան արտադրությունը	մլն. կվտ	55.5	352.3	407.8

Ըստ 2007թ. *USAID*-ի օգնությամբ մշակված «Հայաստանի Հանրապետության էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի ազգային ծրագրի», հաշվի առնելով ՀՀ-ում առկա ջրային ռեսուրսները (Դեբեդ, Աղստև, Ախուրյան, Հրազդան գետեր, Սևանա լիճ և այլն) և դրանց ներուժը, ՀՀ-ում հնարավոր է ապահովել 313 ՓՀԷԿ-եր, որոնցից ստացվող ընդհանուր միջին տարեկան արտադրանքը կկազմի 737.38 մլն կվտ/ժ: Ըստ նույն ծրագրի՝ մինչև 2020թ. նախատեսվում է կառուցել Մեղրիի և Լոռիբերդի ՀԷԿ-երը՝ համապատասխանաբար 140 մվտ և 60 մվտ հզորությամբ, որոնց գումարային արտադրությունը կկազմի 1012 մլն կվտ.ժ/տարի:

Չնայած որպես վերականգնվող էներգակիր՝ ՓՀԷԿ-երի գործարկումը չի ուղեկցվում մթնոլորտի վնասակար նյութերի և ջերմոցային գազերի արտանետմամբ, սակայն դրանք զգալի բացասական ներգործություն ունեն բնական ջրահոսքերում ջրային էկոհամակարգի և առանձնապես ձկնային աշխարհի վրա: Այս երևույթը հնարավոր է մեղմել կառավարության

սահմանած և ներկայումս գործող ջրառի սահմանափակումներով (Էկոլոգիական թողքերի և մակերևութային հոսքի հատվածում յուրաքանչյուր ջրային ռեսուրսի համար ջրի անվերադարձ վերացման սահմանային թույլատրելի ծավալների սահմանում ըստ ՀՀ կառավարության 2003թ. մայիսի 22-ի N592-Ն որոշման), թեև դրանք ներկայումս կրում են գուտ սանիտարական բնույթ:

Ինչ վերաբերում է մեծ ՀԷԿ-երին, հարկ է նշել, որ դրանց բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա շատ ավելի մեծ է, և ընդունված միջազգային չափանիշներով, ի տարբերություն ՓՀԷԿ-երի, դրանք նույնիսկ չեն համարվում ՎԷ աղբյուր:

Արեգակնային էներգիայի ներուժ

Արեգակը մաքուր և անսպառ էներգիայի աղբյուրներից ամենալայն կիրառություն ունեցողն է: Վերջին տարիներին արեգակնային էներգետիկայի զարգացմամբ զբաղվող ընկերությունները, ի տարբերություն ավանդական էներգակիրներով աշխատող ընկերությունների, դարձել են շահութաբեր՝ վերջիններիս հետ մրցակցելով թե՛ տնտեսական շահավետությամբ, թե՛ անվտանգությամբ: Արեգակնային էներգիան լայնորեն կիրառվել է ինչպես ջրատաքացման համակարգերի միջոցով ջերմային էներգիա, այնպես էլ ֆոտոէլեկտրական փոխակերպիչների օգնությամբ էլեկտրաէներգիա ստանալու համար:

Արեգակնային էներգիայի կիրառման բնագավառում Հայաստանն ունի զգալի առավելություն. այն գտնվում է հասարակածային գոտուն մոտ, հանրապետության շրջանների զգալի տարածքներ ունեն բնակլիմայական բարենպաստ պայմաններ, որոնք հնարավորություն են տալիս լայնորեն օգտագործել արեգակնային էներգիան: Դրա ստացման ներուժային հնարավորությունը կարելի է բնութագրել եղանակի իրական պայմաններում արեգակնային գումարային ճառագայթման տարեկան ցուցանիշով (*Աղյուսակ 2*).

Աղյուսակ 2

Տարածք	Ճառագայթման ցուցանիշ, կվտ.ժ/մ²
Երևան	1647,2
Գյումրի	1624
Սևան	1670
Մարտունի	1740
Զերմուկ	1682
Կոչքեկ	1786,4

Ըստ 2007թ. *USAID*-ի ծրագրի՝ Հայաստանի Հանրապետության պայմաններում արեգակնային ֆոտոէլեկտրական կայանի ներդրումային կապիտալ ծախսերը 1 կվտ-ի համար կազմում են \$2520:

Արեգակնային էներգիայի օգտագործման տնտեսապես և տեխնիկապես հասանելի հզորությունը՝ մինչև 100 մվտ, հնարավոր է ապահովել 2020թ.՝ իրագործելով \$250 մլն-ի ներդրումային ծրագիր: Նշենք, որ արեգակնային ֆոտոէլեկտրական (ՄՖԷ) կայանի 100 մվտ հզորության դեպքում տարեկան էլեկտրաէներգիայի քանակը կկազմի 270 մլն կվտ/ժ՝ նվազեցնելով ածխաթթու գազի տարեկան արտանետումը 42.960 տոննայով:

Ընդունելով արեգակնային ֆոտոէլեկտրական կայանների հետզման հաշվարկային ժամկետը 13,5 տարի (\$0,07-ին համարժեք դրամի սակագնի դեպքում), նկատի ունենալով տեխնոլոգիաների զարգացման շնորհիվ յուրաքանչյուր 10 տարվա ընթացքում արժեքի նվազումը 25%՝ արեգակնային էներգիայի օգտագործման աճը կարելի է պատկերել հետևյալ կերպ. մինչև 2010թ.՝ 10 մվտ, 2015թ.՝ 25 մվտ, 2020թ.՝ 65 մվտ:

Հայաստանում արևային էներգետիկայով զբաղվում են «ՍոլարԷն» ՍՊԸ-ն, Հայաստանի պետական ճարտարագիտական համալսարանի «Հելիոտեխնիկա» լաբորատորիան, «Վիա-Սոլար», «Տեխնոկոմ»/«Սան Էներջի» ընկերությունները:

«ՄոլարԷն» ընկերությունը մասնագիտացած է արևային ջրատաքացուցիչների արտադրության ոլորտում, չնայած նաև ֆոտոէլեկտրական կայանների տեղադրման աշխատանքներ է տանում: Ֆոտոէլեկտրական արևային մոդուլները հիմնականում ներկրվում են արտասահմանից: Վերջին տարիներին «ՄոլարԷն» ընկերության կողմից տեղակայվել են տարբեր հզորության մի շարք ջրատաքացման արևային համակարգեր:

«Տեխնոկոմ»/«Ման Էներջի» ընկերությունը նույնպես մասնագիտացած է արևային ջրատաքացուցիչների արտադրության և դրանց տեղակայման ոլորտում: Իր գործունեության ընթացքում այս ընկերության կողմից տեղակայվել են շուրջ 2000մ² արևային ջրատաքացման հարթակներ ինչպես Երևանում (Հյուսիսային պողոտա, Նորք-Մարաշ հիվանդանոց և այլն), այնպես էլ Հայաստանի տարբեր մարզերում (շուրջ 50-60 փոքր ջրատաքացման համակարգեր): Ընկերությունը կատարել է նաև տարբեր ջրատաքացուցիչների աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման մոնիթորինգային աշխատանքներ¹:

Արևային ֆոտոէլեկտրական մարտկոցների արտադրությամբ զբաղվող ընկերություն Հայաստանում դեռևս գոյություն չունի: Մակայն Հայաստանի պետական ճարտարագիտական համալսարանի «Հելիոտեխնիկա» լաբորատորիայում, դեռևս 1993-ից սկսած, աշխատանքներ են տարվում արևային ֆոտոէլեկտրական մոդուլների մշակման և դրանց տեղակայման ուղղությամբ, որոնք հիմնականում ունեն փորձական նպատակ: Հետազոտություններ են տարվել ինչպես արեգակնային էներգիայի էլեկտրական, այնպես էլ ջերմային էներգիայի փոխակերպման արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ: Հիմնականում աշխատանքներ են տարվում միավոր մակերեսի վրա արևի ճառագայթների կոնցենտրացիան բարձրացնելու ուղղությամբ: Որպես արդյունավետության ցուցանիշ կարելի է բերել արևային բյուրեղային սիլիկոնե մարտկոցի ՕԳԳ-ն, որը «Հելիոտեխնիկա» լաբորատորիայում 16% է: Նշենք, որ արևային մարտկոցների տարբերը հիմնականում ներկրվում են:

«Հելիոտեխնիկա» լաբորատորիայի հավաքած և տեղադրած արևային կայաններն են 1995թ. Սուրբ Մարգիս եղեկեցու տանիքին 2.1 կվտ հզորությամբ համակարգը, 1997թ. «Հայաստան» կինոթատրոնի տանիքին տեղակայված 2.5 կվտ հզորությամբ արևային համակարգը: Մի շարք բնակելի շենքերի տանիքներին (350 վտ հզորությամբ), 2003թ. Հայաստանի Ամերիկյան համալսարանի տանիքին տեղակայվել է 5 կվտ հզորությամբ ԱՖԷ համակարգ: Վերջինիս մոնիթորինգի արդյունքում պարզվել է, որ այն ապահովում է 5 կվտ-ից ավելի էլեկտրական էներգիա, որը հիմնականում դրա արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների արդյունք է:

«Հելիոտեխնիկա» լաբորատորիան ֆինանսավորվում է պետության կողմից՝ բազային ֆինանսավորման սկզբունքով: Լաբորատորիան նաև համագործակցում է ամերիկյան «Ամոնիկա» ընկերության հետ և նպատակ է հետապնդում գիտահետազոտական աշխատանքների ավարտին Հայաստանում հիմնել արևային ֆոտոէլեկտրական մարտկոցներ արտադրող ընկերություն վերը նշված ընկերության աջակցությամբ:

«ՎիաՄոլար» ընկերությունը 2006թ. տեղակայել է ջրհան համակարգով արևային էլեկտրական վերափոխիչ, որն առաջինն է Հայաստանում և առայժմ միակը տարածաշրջանում²: Արևային էլեկտրակայանի առավելագույն հզորությունը 5 կվտ է, և տարեկան կտրվածքով միջինը ապահովում է օրական շուրջ 3 կվտ հզորություն: «ՎիաՄոլար» ընկերությունը համակարգը համալրել է արևին հետևող ավտոմատ համակարգով, որն էլ ավելի արդյունավետ է դարձնում դրա շահագործումը: Ներկայումս աշխատանքներ են տարվում արևային ճառագայթների կոնցենտրացիայի բարձրացման ուղղությամբ: Ստացվող էներգիան հիմնականում օգտագործվում է ջրավազանի համար խորքային պոմպերով ստորերկրյա ջրերի հանման նպատակով:

Նշենք նաև, որ 2007թ. տեղակայվել է 4 կվտ-ոց համակարգ «Հաշ Երկու ԷԿՈՆՈՄի» ընկերության կողմից, որտեղ արեգակնային էներգիան էլեկտրոլիզարարի միջոցով փոխակերպվում է ջրածնի՝ վառելիքային մարտկոցի համակարգի օգնությամբ որպես պահեստային/անխափան էլեկտրասնուցման աղբյուր ծառայելու նպատակով:

¹ Ըստ «TECHNOKOM» ընկերության նախագահ Միխայիլ Մարտիրոսյանի հետ հարցազրույցի:

² Ըստ «Վիասֆեր Տեխնոպարկի» փոխտնօրեն Խաչատուր Խաչիկյանի հետ հարցազրույցի:

Արեգակնային էներգիայի կիրառման ուղղությամբ աշխատանքներ են տարվում նաև Պ.Հերոնու կողմից՝ նոր արևային կայանի նախագծման, կառուցման և շահագործման նպատակով: 2007թ. Վերականգնվող և մաքուր էներգիայի միջազգային համաժողովում Պ.Հերոնու կարդացած զեկույցում ներկայացված էր նոր 100 կվտ-ոց «ԱՐԵՎ-1» արևային կայանը: Այն ներկայումս կառուցվում է Ռադիոֆիզիկայի հետազոտական ինստիտուտի Արագածի գիտական կենտրոնում: «ԱՐԵՎ» արևային էլեկտրակայանների հիմնական աշխատանքի սկզբունքն է հայելապատված մակերևույթից արևի ճառագայթների ջերմության կլանումը և այդ ջերմությամբ կոմպրեսորի պտտումն ու էլեկտրաէներգիայի ստացումը:

Կենսագազի ներուժ

Հայաստանում կենսագազից էներգիայի ստացման գործընթացը զարգացման սկզբնական փուլում է, չնայած վերջին տարիներին այն որոշակի թափ է ստացել: Այս տեխնոլոգիաներով հետաքրքրված են մի շարք արտասահմանյան ընկերություններ:

Կենսագազի՝ որպես էներգակրի, նկատմամբ հետաքրքրությունը պայմանավորված է դրա հետզնման համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածով՝ 7-8 տարի:

2002-2003թթ. կառուցվել են կենսագազի երկու կայանքներ: Առաջինի մեթանատարողունակությունը կազմում է 50մ³ և ունի մինչև 3000մ³ ընդլայնվելու հնարավորություն: Երկրորդի մեթանատարողունակությունը 25մ³ է:

Կենսագազի՝ որպես էներգակրի, զարգացման ուղղությամբ աշխատանքներ է տանում նաև «ՍոլարԷն» ընկերությունը:

Թերևս, կենսագազից էներգաստացման հիմնական գործող առևտրային նախագիծը կարելի է համարել Նուբարաշենի քաղաքային աղբանոցում կենսագազի ներուժի գնահատման և կայանքների ստեղծման ծրագիրը: 2001թ. «Շիմիձու» ճապոնական ընկերությունը ՀՀ կառավարության և քաղաքապետարանի հետ համատեղ սկսել է աշխատանքներ տանել մի քանի նախագծերի վրա՝ *CDM (Clean Development Mechanism-Մաքուր զարգացման մեխանիզմ)* սխեմայի համաձայն: Դրանցից մեկն էլ Նուբարաշենի աղբանոցից մեթանի ստացման և հետագայում այն որպես էներգակրի կիրառելու նախագիծն է: Համաձայն *UNDP-ի* և *UNFCCC-ի* 2004թ. մշակված փաստաթղթի՝ վարկի մարման ժամկետը սահմանվել է 16 տարի: Հիմնական նպատակն է լինելու այդ տարիների ընթացքում կրճատել CO₂-ին համարժեք ջերմոցային գազերի արտանետումն ընդհանուր առմամբ 2.16*10⁶ տոննայով, ինչպես նաև նպաստել շրջակա միջավայրի բարելավմանը, հրդեհի ռիսկի նվազմանը և այլն: Ծրագրի իրականացմանը ներգրավված են 3 ճապոնական ընկերություններ («Շիմիձու», «Հոկայոդ Էլեկտրիկ Փաուեր» և «Միցուի») և Երևանի քաղաքապետարանը՝ Նուբարաշենի աղբանոցի տարածքը տնօրինող տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ համատեղ:

Կենսագազի ստացման մեծ պոտենցիալ ունեն խոզերի, խոշոր եղջերավոր անասունների ֆերմաներից և թռչնաբուծական ֆաբրիկաներից ստացվող գոմաղբի պաշարները: Ներկայումս մոնիթորինգ է իրականացվում նաև Հայաստանի այլ քաղաքների աղբանոցներում առկա մեթանի պաշարների գնահատման ուղղությամբ, վերլուծվում է դրանցից էներգիա ստանալու հնարավորությունը:

Ըստ 2007թ. *USAID-ի* մշակած ծրագրի՝ Հայաստանի Հանրապետության պայմաններում կենսագազի ներուժը 2006-2020թթ. համար գնահատվել է ըստ հետևյալի՝ \$34,17 մլն-ի ներդրման դեպքում հնարավոր է ապահովել տարեկան 38,34 մլն մ³ կենսագազի ծավալ, որը կնվազեցնի ջերմոցային գազերի արտանետումը տարեկան 544,6 հազ. CO₂-ին համարժեք տոննայով:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև կենսագանգվածին (բիոմասսա) և դրանից ստացվող վառելիքին: Կենսագանգվածը հատուկ աճեցված մշակաբույսերի կամ դրանց բերքահավաքից հետո առաջացող մնացորդի գանգվածն է, որը մշակվելով՝ օգտագործվում է վառելիք ստանալու համար: Օրինակներից են կենսագանգվածից ստացվող էթանոլը (սպիրտը) և կենսաաղիզելը, որոնք մի շարք երկրներում կիրառվում են որպես ներքին այրման շարժիչների վառելիք կամ վառելիքի հավելանյութ: Որքան մեզ հայտնի է, ներկայումս ՀՀ-ում որևէ

իրական աշխատանք չի կատարվում այս ուղղությամբ, թեև մի շարք ամբիոններից հնչել են հեղուկ կենսավառելիքի ներուժն ուսումնասիրելու առաջարկություններ:

Հողմային էներգիայի ներուժ

Հողմաէներգետիկան Հայաստանում նույնպես գտնվում է զարգացման սկզբնական փուլում: Չնայած Հայաստանում առկա հողմային էներգիայի ստացման մեծ ներուժին և միջազգային ընկերությունների շահագրգռվածությանը, հողմաէլեկտրակայանների կառուցման հետ կապված ծրագրերի մեծ մասը դեռևս չի իրականացվել:

Հողմաէներգետիկայի զարգացման ուղղությամբ մեր երկրում 1999-ից սկսած հողմային էներգիայի մոնիթորինգի և դրա՝ որպես էներգակիր ծառայելու հետագա գնահատման աշխատանքներ են տարվել: Մասնավորապես հողմաէներգետիկ ներուժի գնահատմանն ուղղվել են հետևյալ ծրագրերը.

- «Սուլբերնի» կողմից իրականացված ծրագիր Սոթքի (Զոդի) լեռնանցքի շրջանում,
- *NREL/USAID-ի* ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի 4 շրջաններում (Քարախաչի լեռնանցք, Ապարան, Գագարին, Որոտանի լեռնանցք),
- *ArmNedWind* շրջանակներում Հայաստանի 5 շրջաններում (Քարախաչի լեռնանցք, Սելիմի լեռնանցք, Պուշկինի լեռնանցք, Արտանիշ, Արփիլիճ),
- իրանական ծրագիր՝ 2 շրջաններում՝ Պուշկինի լեռնանցք և Սիսիանի լեռնաշղթա,
- *KfW* ծրագրի շրջանակներում գնահատվել է նաև Գորիսի շրջանի հողմաէներգետիկայի ներուժը,
- ներկայումս իրականացվում է *TACIS/DEM* մոնիթորինգային նախագիծը:

Հողմաէներգետիկայի ներուժի ճշտման ուղղությամբ ՀՀ էներգետիկայի նախարարության և *USAID-ի*, ինչպես նաև ԱՄՆ Վերականգնվող էներգիայի ազգային լաբորատորիայի հովանավորությամբ «ԶոդՎինդ» ընկերության կողմից մշակվել է Հայաստանի «Հողմաքարտեզ» («Քամու ատլաս»): Ներկայումս նաև ավարտվում են Հայաստանի հողմաէլեկտրաէներգիայի հեռանկարային շրջանների գնահատումը և տվյալ շրջաններում հողմակայանների տեղադրման արդյունավետության գնահատումը՝ *KfW* ծրագրի շրջանակներում:

Արդեն շահագործման է հանձնվել Պուշկինի լեռնանցքի տարածքում տեղակայված տարածաշրջանի առաջին 2.6 մվտ հզորության հողմաէլեկտրակայանը, որն իրականացվել է Հայաստան-Իրան միջպետական ծրագրի շրջանակներում: Այն ապահովում է տարեկան շուրջ 5 մլն կվտ/ժ էլեկտրաէներգիա: Հարկ է նշել նաև, որ նախագծվում են 20 մվտ և 80 մվտ հզորությամբ հողմակայանների տեղադրման առևտրային ծրագրերը:

Չնայած Հայաստանում հողմաէներգետիկայի զարգացման նկատմամբ արտասահմանյան կազմակերպությունների մեծ հետաքրքրությանը, վերականգնվող էներգետիկայի այս բնագավառը դեռևս աչքի չի ընկնում ներդրողներով: Նախևառաջ՝ այս տեխնոլոգիան բավական թանկ է՝ ըստ 2007թ. *USAID-ի* մշակած ծրագրի՝ Հայաստանի Հանրապետության հողմաէներգետիկ կայանի տեղադրված հզորության արժեքը 1 կվտ հզորության դեպքում կազմում է շուրջ \$1000-1300, և մինչև 2020թ. հողմաէներգետիկ կայանների գումարային տեղադրված հզորությունը 100 մվտ հասցնելու համար պահանջվում է ներդնել \$100-130 մլն: Հողմաէներգետիկայի զարգացման համար անհրաժեշտ է նաև պետական օժանդակություն, քանի որ ոլորտում առկա են ինչպես տեխնիկական, այնպես էլ տնտեսական խնդիրներ:

Երկրաջերմային էներգիայի ներուժ

Գտնվելով լեռնահրաբխային գոտում՝ Հայաստանն ունի երկրաջերմային ռեսուրսների մեծ պաշարներ, որոնք վերականգնվող էներգետիկայի բնագավառում կարող են կիրառվել որպես էներգիայի ստացման աղբյուր:

Մեր երկրում երկրաջերմային ներուժի բացահայտման աշխատանքները սկսվել են դեռևս 1984-ից՝ Սիսիանի տարածքում: Այստեղ մակերևութային ջրերի ջերմությունը հաս-

նում է 32°C-ի: Գիտահետազոտական ուսումնասիրությունների ընթացքում՝ 920մ խորության վրա բացահայտվեցին մինչև 99°C ջերմություն ունեցող երկրաջերմային աղբյուրներ:

Երկրաջերմային ուսումնասիրությունների ընթացքում բացահայտվել են ստորերկրյա տաք ջրերի ինչպես ճեղքաերակային (Ջերմուկ՝ 64°C, Հանքավան՝ 42°C, Արզական՝ 54°C, Միսիան՝ 45°C, Մարտունի՝ 52°C), այնպես էլ շերտային (Ազատավան՝ 42°C 2600մ, Սևաբերդ՝ 83°C 3100մ խորության վրա) հանքավայրեր: Հավաքագրված են դրանց հիմնական պարամետրերը (ջերմաստիճանը, էլքի և հանքայնացման նկարագրությունը և այլն), ինչպես նաև կատարվել են ստացված տվյալների վերլուծություններ:

1998թ. հայ-ամերիկյան երկրահետազոտական կազմակերպության կողմից Գառնիի տարածքում հորատվել է «Ազատ-1» հորատանցքը՝ Երևանյան երկրաջերմային փորձնական նախագծի շրջանակներում Համաշխարհային բանկի տրամադրած դրամաշնորհով, որի արդյունքում 2280-2285մ խորության վրա բացահայտվել է շերտային հանքավայր: 2000-2001թթ. ռուսական «Լուկոյլ» նավթային ընկերության կողմից իրականացվել են «Ազատ-1» հանքավայրի պարամետրերի (ջերմաստիճան, ճնշում, հանքայնացում և այլն) որոշման աշխատանքներ, որոնք, սակայն, կանգ են առել տեխնիկական պատճառներով: Հետագայում հետազոտությունները վերսկսվեցին Էներգետիկայի նախարարության «Գեոէներգետիկա» ընկերության կողմից, որն ուսումնասիրությունների արդյունքում բացահայտել է տվյալ տարածքի երկրաջերմային բաշխվածությունը և դրա ուղղորդվածությունը դեպի Երևան քաղաք:

Մակայն ՀՀ-ում դեռևս չկան հատուկ նախագծեր, որոնք ուղղված կլինեին երկրաջերմային էներգիայի՝ որպես վերականգնվող էներգառեսուրսի, կիրառմանը:

Ջրածնային էներգիայի ներուժ

Ջրածնային էներգետիկայի զարգացումը խիստ արդիական է ամբողջ աշխարհում և օժանդակվում է ինչպես տարբեր պետությունների կառավարությունների, այնպես էլ մասնավոր հատվածի կողմից: Ջրածնային էներգիայի նկատմամբ նման հետաքրքրությունը պայմանավորված է հետևյալ առանձնահատկություններով.

- վառելիքային մարտկոցներում կիրառելու դեպքում ջրածինը, թերևս, միակն է վերականգնվող էներգակիրներից, որը տրանսպորտային միջոցների ավանդական շարժիչներին փոխարինելու մեծ ներուժ ունի. վերջիններս մթնոլորտի աղտոտվածության հիմնական պատճառն են (ԱՄՆ օդի աղտոտվածության 76.6%-ը բաժին է ընկնում ածխածնի երկօքսիդին, որի պատճառը ավտոմեքենաների հարածուն քանակն է),
- ջրածինը կարող է հանդես գալ որպես վերականգնվող աղբյուրներից, ինչպես նաև ավանդական էներգակիրներից ստացված ավելցուկ էներգիայի պահեստավորման արդյունավետ միջոց՝ այն հետագայում նպատակահարմար պահին օգտագործելու համար,
- վառելիքային մարտկոցների կիրառման հնարավորությունները, ի տարբերություն էներգիայի այլ վերականգնվող կամ ավանդական աղբյուրների, չափազանց լայն են: Դրանք կարող են փոխարինել կամ լրացնել թե՛ մարտկոցների, թե՛ շարժիչների և թե՛ փոքր էլեկտրակայանների աշխատանքին՝ հանդես գալով որպես էլեկտրաէներգիայի աղբյուր դյուրակիր սարքավորումներից (օր.՝ բջջային հեռախոսներ, տեսախցիկներ) մինչև փոխադրամիջոցների, բնակելի ու արտադրական շենքերից մինչև արբանյակային կայանների համար,
- նույնիսկ ներկայիս բարձր գների պարագայում ջրածնային վառելիքային մարտկոցով աշխատող պահեստային/անխափան էլեկտրասնուցման համակարգերը 2-4 ժամից ավելի էներգապահովման անհրաժեշտության դեպքում կարող են մրցել ավանդական մարտկոցների հետ թե՛ գնի և թե՛ կոմպակտության առումով:

Վառելիքային մարտկոցը էլեկտրաէներգիայի գեներատոր է, որն աշխատում է ջրածնի և թթվածնի միջև էլեկտրաքիմիական ռեակցիայի հիման վրա: Սա էկոլոգիապես մաքուր պրոցես է, որի ընթացքում որպես թափոն արտադրվում է միայն մաքուր ջուր:

Սկզբունքորեն, վառելիքային մարտկոցները կարելի է համարել վերականգնվող էներգիայի աղբյուր միայն այն դեպքում, եթե դրանցում գործածվող ջրածինը ստացվել է վերականգնվող աղբյուրներից: Այդ իմաստով կարևորվում է նաև քամու և արեգակնային էներգիայի պահեստավորումը ջրածնի տեսքով՝ այդ աղբյուրների ընդհատվող բնույթը հաղթահարելու նպատակով: Հողմակայանի կամ արեգակնային մոդուլի արտադրած ավելցուկ էլեկտրաէներգիան կարելի է ուղղել ջրի էլեկտրոլիզի իրագործմանը և պահեստավորել ստացված ջրածինը, իսկ քամու կամ արևային լույսի բացակայության պայմաններում օգտագործել այն՝ վառելիքային մարտկոցների միջոցով էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը շարունակելու համար:

Հայաստանում, ինչպես և ողջ տարածաշրջանում վառելիքային մարտկոցների մշակմամբ և առևտրայնացմամբ զբաղվող միակ ձեռնարկությունը «Հաշ էրկու ԷԿՈնոմի» փակ բաժնետիրական ընկերությունն է: Այն կազմավորվել է 2000թ., իսկ 2002թ. փետրվարին հիմնադրվել է որպես անկախ ընկերություն: Ընկերությունն իրականացնում է ջրածնային պրոտոնափոխանակման թաղանթով վառելիքային մարտկոցների (ՊՓԹՎՄ), դրանց բաղադրամասերի և օժանդակ համակարգերի գիտահետազոտական ուսումնասիրություն, արտադրություն և առևտրային գործունեություն: Ընկերության նպատակն է Հայաստանում ներդնել և զարգացնել այլընտրանքային էներգետիկայի նոր ձևեր, ստեղծել վառելիքային մարտկոցների արտադրություն և այդ բարձր տեխնոլոգիական արտադրանքով դուրս գալ համաշխարհային շուկա:

«Հաշ էրկու ԷԿՈնոմի» ընկերության կողմից իրականացվել են 0,5 կվտ և 1 կվտ հզորությամբ վառելիքային մարտկոցով պահեստային էլեկտրասնուցման համակարգերի ստեղծման և դրանց շահագործման մի շարք հաջողված նախագծեր: Ներկայումս ընկերությունն աշխատում է 5 կվտ հզորությամբ վառելիքային մարտկոցով պահեստային էլեկտրասնուցման համակարգերի ստեղծման վրա, որը հնարավորություն կտա շեշտակիորեն ավելացնել սովորական մարտկոցներով անխափան էլեկտրասնուցման համակարգերի աշխատանքի ժամանակամիջոցը:

ԱՄՆ Էներգետիկայի դեպարտամենտի աջակցությամբ և ԱՄՆ Վերականգնվող էներգետիկայի ազգային լաբորատորիայի հետ համագործակցությամբ ընկերությունը 2007թ. իրականացրել է նաև արևաջրածնային համակարգի նոր մոդելի ստեղծումը և դրա շահագործումը: Նախագծի նպատակն էր ներկայացնել այլընտրանքային էներգակիրների համատեղ կիրառման հնարավորությունը և դրա արդյունավետությունը:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ներկայումս վերականգնվող և այլընտրանքային էներգիան Հայաստանում դեռևս կիրառվում է չնչին մասշտաբներով և երկրի էներգամատակարարման հարցում գրեթե դեր չի խաղում:

Ներկրվող էներգակիրներից մեծ կախվածության մեջ գտնվող Հայաստանի համար, որը կարծես զգալի ներուժ և բարենպաստ բնական պայմաններ ունի վերականգնվող և այլընտրանքային էներգետիկայի զարգացման առումով, սա առնվազն ցավալի է:

Անշուշտ, ՀՀ իշխանությունների կողմից վերջին տարիներին իրականացվել են այս բնագավառում օրենսդրական և իրավական դաշտի ձևավորմանն ուղղված որոշակի գործողություններ, սակայն ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունման և պրակտիկ օժանդակության առումով մեծ առաջընթաց դեռևս չի նկատվում:

Վերականգնվող էներգետիկայի զարգացմանն ուղղված աշխատանքներ են տարվում նաև միջազգային կազմակերպությունների կողմից և առևտրային կազմակերպությունների նախաձեռնությամբ, սակայն արդյունքներն առայժմ առանձնապես խրախուսող չեն: Մասնավորապես, հողմային, երկրաջերմային և կենսագազի հետ կապված նախագծերի մեծ մասն առայժմ մնում է թղթի վրա: Ավելին, չնայած 1990-ականների հայաստանյան էներգետիկ ճգնաժամին, որի սոցիալական, տնտեսական և հոգեբանական հետևանքների հիշողությունները դեռ բավական թարմ են, վերականգնվող էներգետիկայի հանդեպ հետաքրքրության և դրա հնարավոր օգուտների մասին իրազեկության աստիճանը մեր հասարակությունում միանգամայն ցածր է:

Կարծում ենք՝ վերականգնվող էներգետիկայի զարգացումը նախևառաջ պետք է խրախուսվի պետական մակարդակով, ինչպես դա արվում է գրեթե ամբողջ աշխարհում: Մասնա-

վորապես, օգտավետ կլիներ կազմակերպել տեղեկատվական արշավ և հանրությանը մանրամասն ներկայացնել այլընտրանքային ու վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների առավելությունները, դրանցից բխող օգուտները և, իհարկե, շրջակա միջավայրի ու բնակչության առողջական վիճակի վրա դրական ազդեցությունը: Ցանկալի է նաև, որ խրախուսվեն և որոշակի արտոնություններ ստանան վերականգնվող էներգետիկայում ներգրավված ընկերությունները և կազմակերպությունները, մանավանդ որ նրանցից շատերն արդեն միջազգային շուկա դուրս գալու և առկա տեխնոլոգիական նվաճումներով այնտեղ ներկայանալու ներուժ ունեն: Նրանք հաճախ բախվում են նախագծերի ֆինանսավորման և շահութաբերության խնդիրներին, և այս պարագայում էական են օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման ճիշտ մեխանիզմների մշակումն ու ոլորտում տնտեսվարման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը: Անշուշտ, այստեղ նույնպես կարևորվում է պետության դերը: Ինչպես նշվեց, վերականգնվող էներգիայի Հայաստանում առկա գրեթե բոլոր աղբյուրներն ունեն կիրառման մեծ ներուժ, որոնք համապատասխան ֆինանսավորման դեպքում կարող են զգալի ավանդ ունենալ մեր երկրի էներգամատակարարման մեջ և էներգետիկ անկախության մակարդակի բարձրացման խնդրում:

*Վահե Օդաբաշյան
Սուսաննա Խաչատրյան*

КОНЕЦ НЕФТИ

Первые прогнозы о том, что мировые запасы нефти иссякают, появились еще до того, как нефть заменила уголь в качестве наиболее популярного вида топлива.

В 1875г. на свет появился первый подобный прогноз относительно мировых запасов нефти. Его сделал Джон Ньюберри/*John Newberry*, главный геолог штата Огайо, который заявил, что мировые запасы нефти подходят к концу. В 1880-е годы топ-менеджер крупнейшей на тот момент нефтяной компании мира *Standard Oil* продал принадлежавшие ему акции компании, поскольку пришел к выводу, что нефть заканчивается.

Пессимисты получили новые аргументы во время Второй мировой войны, когда многие боевые операции проводились с целью получения контроля за месторождениями черного золота. Тогда многие скважины были уничтожены или приведены в негодность во многих, в том числе и в нефтедобывающих, государствах мира наблюдался хронический дефицит топлива. В результате появилось достаточно много публикаций, авторы которых доказывали, что мировые запасы нефти на грани истощения, поскольку буквально всю нефть используют прожорливые армии и флоты. Так, в 1943г. заместитель министра обороны США по военно-морским делам Фрэнк Нокс/*Frank Knox* указал, что в 1944г. США переживут дефицит нефти, а американская нефть (то есть, нефть, добываемая на территории США) иссякнет в 1963г. В 1947г. влиятельнейшая газета *New York Times* опубликовала редакционную статью, в которой сообщалось, что налицо тотальный дефицит нефти, вызванный ростом ее потребления.

В 1973г. аналитик Госдепартамента США Джеймс Акинс/*James Akins* опубликовал книгу «Нефтяной Кризис: Время работает против нас»/*The Oil Crisis: The Time is Wolf is Here*, в которой также делал весьма пессимистичный прогноз о количестве нефтяных запасов в мире. Подобные мысли буквально носились в воздухе после введения арабскими государствами-экспортерами нефти эмбарго на поставку «черного золота» США и иным странам Запада, поддержавшим Израиль. В 1974г. журнал *National Geographic* опубликовал статью известного геолога Кинга Хуберта/*M. King Hubert*, который сообщил, что мировой пик добычи нефти придется на 1995г., после чего человечество будет вынуждено искать какие-то новые источники энергии.

В дальнейшем подобные прогнозы появлялись с завидной регулярностью. В 1975г. исследовательский центр *The Club of Rome* выступил с заявлением, что человечество достигнет пика добычи в 2003г. В 1977г. ЦРУ отодвинуло сроки «пиковой добычи» на 1987г. В 1979г. президент США Джимми Картер/*Jimmy Carter*, основываясь на прогнозах ЦРУ, заявил, что нефтяные скважины во всем мире «показали дно». Колин Кэмпбелл/*Colin J. Campbell*, автор книги «Надвигающийся Нефтяной Кризис»/*The Coming Oil Crisis*, вышедшей в 2003г., доказывает, что пик периода открытия новых нефтяных полей был достигнут в 1960-е годы. С тех пор человечество использует больше нефти, чем вновь открывает. Этот и ряд других подобных факторов, по мнению Кэмпбелла, доказывают, что мир медленно, но верно движется к колоссальному нефтяному кризису. В 2003г. Международное Энергетическое Агентство/*International Energy Agency* сделало прогноз, согласно которому до 2030г. производство нефти будет сокращаться во всем мире, кроме Персидского залива, где оно будет расти. Пик мировой добычи будет достигнут в 2010г.

По данным исследования, проведенного компанией *British Petroleum* в 2004г., нефтяные запасы Канады, Вьетнама, Великобритании, Норвегии и США могут иссякнуть уже через несколько лет, России – через десять, Казахстана – через четверть века и т.д. По данным Американского Института Нефти/*American Petroleum Institute* (прогноз был опубликован в 2005 году), 95% доступных источников нефти в мире будут исчерпаны в течение ближайших 56 лет, оставшиеся 5% иссякнут через 88 лет. Таким образом, человечеству дано максимум 30-50 лет,

чтобы найти замену нефти. Сторонников подобных взглядов очень много среди ученых и бизнесменов.

Однако прогнозы достаточно часто оказывались далеки от реальности. По данным профессора Майкла Аделмана/*Mikle Adelman*, сотрудника Массачусетского Технологического Института/*Massachusetts Institute of Technology*, в 1970г. разведанные нефтяные резервы стран ОПЕК оценивались в 412 млрд баррелей. К 2003г. они добыли 307 млрд баррелей, а их разведанные резервы оцениваются в 819 млрд. Тогда же государствам, не входящим в ОПЕК, принадлежало около 200 млрд баррелей нефти. Однако в последующие 33 года они произвели 460 млрд, а их резервы ныне оцениваются в 209 млрд. Аделман считает, что ошибки в прогнозах объясняются недостатком имеющихся знаний и разработкой новых технологий, позволяющих добывать нефть из ранее недоступных глубин.

Министерство энергетики США/*Department of Energy* приводит следующие данные: в 1971г. мировые запасы нефти оценивались в 528 млрд галлонов (1 галлон – 3.78 литра), в 2006г. – 1 290 млрд. галлонов. Кембриджская ассоциация энергетических исследований/*Cambridge Energy Research Association* предсказывает, что, по крайней мере, до 2010г. предложение на рынке нефти будет превышать спрос. Центр Стратегических и международных исследований/*Center for Strategic and International Studies* делает схожий вывод: «Запасы нефти и газа в мире не подходят к концу, они просто становятся менее доступными». Причем «имеющиеся высокие цены на нефть являются справедливыми, и человечество рано или поздно адаптируется к ним». При этом «будущее настолько неопределенно, что его практически невозможно планировать».

Кроме того, за последние годы в мире были обнаружены новые крупные месторождения нефти – в Китае, России, Мексике, Гане, а также появился ряд технологий (одну из них использует фирма *Sneider Exploration Company*), позволяющих добывать нефть из уже, казалось, исчерпанных месторождений.

12 октября 2007
Washington ProFile

КОНЕЦ МОНОПОЛИИ

Доллар вот-вот навсегда потеряет звание валюты номер один

Что общего между московской пенсионеркой, спешащей к обменнику, и президентом Ирана Махмудом Ахмадинежадом? И тот, и другая разлюбили доллары, причем по одним и тем же причинам. Стремление перевести свои доходы и сбережения в другую валюту диктуется не столько антиамериканизмом (хотя без него сегодня никуда), но больно бьет по США, осложняя крупнейшей экономике мира выход из нынешнего кризиса.

Иран со временем откажется от продажи нефти за доллары и сократит долю американской валюты в золотовалютных запасах, заявил в марте глава иранского центробанка Ибрахим Шейбани. С тех пор чиновники исламской республики несколько раз с гордостью отчитывались о проделанной работе: уже только 15% иранской нефти продается за доллары, меньше 20% резервов Ирана вложено в долларовые активы.

Золотовалютные резервы (ЗВР) Ирана (\$65 млрд на 1 сентября) – пренебрежимо малая величина на фоне триллионов долларов, которыми распоряжаются центробанки других стран, не замеченных в «пещерном антиамериканизме». Но если оставить за скобками риторику про сионистов и крестоносцев, исламская республика делает то же, что и все остальные, просто остальные выходят из долларовых активов без шума и пыли.

Назад, в 1990-е

Структура национальных золотовалютных резервов меняется повсеместно. И не в пользу доллара. В 1999г. на долларовые активы приходился 71% всех ЗВР мира. Сейчас, по данным, доступным МВФ, – меньше 65%. Но МВФ больше не всевидящее око. Еще несколько лет назад ЗВР стран, которые не делятся данными с международными организациями, были слишком малы, чтобы влиять на общую картину. Сейчас резервы ушли в тень: почти 36% всех запасов мировых ЦБ находится вне поля зрения МВФ. Две трети из них приходится на Китай, чьи резервы за шесть лет выросли всемеро. Точно их структуру знают только в китайском руководстве, но дотошные эксперты могут ее вычислить по косвенным признакам. Брэд Сетсер, главный экономист аналитического центра *RGE Monitor*, оценивает долю доллара в китайских резервах примерно в 63%. У других государств, находящихся в тени, эта доля, скорее всего, ниже, ведь многие из них (Венесуэла, Иран и т. п.) официально признаются в нежелании кредитовать США, сберегая свои резервы в долларовых активах. Так что доля доллара в мировых ЗВР вряд ли превышает 64%, а это на 7 процентных пунктов ниже, чем в 1999г. Впрочем, в этой ситуации пока нет ничего чрезвычайного. Доллар стал особо популярен после азиатского кризиса 1997г. А еще в середине 1990-х его доля в ЗВР не превышала 60-62%.

Из долларовых активов выходят не только управляющие резервами центробанков, но и простые смертные. И россияне здесь среди лидеров. За последние три года доля валютных депозитов на счетах российских банков сократилась вдвое: сегодня россияне хранят в валюте лишь 14% своих сбережений. Рубль кажется им куда более надежным. Похожим образом обстоят дела и в других развивающихся странах, которые худо-бедно одолели гиперинфляцию, накопили резервы и внушили населению веру в надежность своих валют. По оценке ФРС, на пике популярности доллара, в 2001 г., почти 37% средств на банковских депозитах во всем мире было номинировано в американской валюте. Сегодня – около 31%, примерно как в середине 1990-х. Простые люди по всему миру точно копируют поведение центральных банков, которые в 1997г. полюбили доллар, а затем охладели к нему.

Значит ли это, что мир возвращается на круги 12-летней давности, до волны финансовых кризисов в странах Азии, Латинской Америки и России? Отнюдь нет. В середине 1990-х курс американской валюты был стабилен, а в 1997-2001 гг. быстро рос. Теперь доллар падает, и никто не знает, когда он достигнет дна. Ни центробанкам, ни простым смертным нет никакого резона останавливаться на достигнутом. «Есть все основания полагать, что снижение доли долларовых активов в золотовалютных резервах продолжится, и она опустится заметно ниже уровня 1990-х», – говорит управляющий директор *Morgan Stanley* Стефан Джен.

Удар с Востока

Данные по золотовалютным резервам и банковским депозитам оставляют за кадром очень серьезных игроков. Центробанки больше не единственная государственная копилка, а вскоре они могут и вовсе отойти на второй план. На роль первой скрипки претендуют совсем другие институты – государственные инвестиционные фонды, размер которых еще лет десять назад был пренебрежимо мал. В 2011г., по прогнозу *Morgan Stanley*, стоимость их активов превысит объем мировых ЗВР. А ведь есть еще и государственные пенсионные фонды с активами \$4,5 трлн – их стратегия в последние годы резко изменилась, сблизившись со стратегией государственных инвестфондов. Ни те, ни другие не склонны инвестировать в долларовые активы.

В начале октября стало известно, что правительства Катара и Вьетнама избавляются от долларовых активов. Эта новость прошла бы незамеченной, если бы речь шла о резервах центробанков: Вьетнам располагает \$16 млрд ЗВР, а Катар – и вовсе \$5,5 млрд. Но Катар решил реструктурировать не резервы ЦБ, а свой инвестфонд *Qatar Investment Authority*, который в сентябре купил 20% акций Лондонской фондовой биржи. Это один из старейших в мире государственных инвестфондов, под его управлением находятся активы на десятки миллиардов долларов. Всего два года назад они были практически полностью, на 99%, долларовыми. В октябре было объявлено, что доля долларовых активов опустилась ниже 40%. Новость о пересмотре инвестиционной стратегии сопровождалась крайне неприятным объяснением из уст катарских менеджеров. Они дали понять, что американская экономика будет слабеть и дальше, а вместе с ней и доллар. Нефть, по оценке катарцев, вскоре может подорожать до \$125 за баррель.

«Ситуация с Катаром очень показательная, – говорит Джен из *Morgan Stanley*. – Госинвестфонды более ориентированы на прибыль, чем резервы центробанков. Поэтому доля долларовых активов у них меньше и будет снижаться и дальше, уступая место активам в евро и валютах развивающихся стран». Катарский инвестфонд просто перестал быть белой вороной в среде государственных фондов. «Эти институты очень закрыты, и никто не может сказать, какова структура их активов, – рассказывает Джен. – Резонно предположить, что она близка к структуре валютных активов пенсионных фондов». На эту мысль его наводят косвенные признаки: близкая доходность вложений государственных пенсионных и инвестиционных фондов. Если эта логика верна, то доля доллара в активах государственных инвестфондов в несколько раз меньше, чем доля в ЗВР. Например, норвежский пенсионный фонд (еще недавно он был инвестиционным фондом), считающийся очень консервативным, держит в долларовых активах лишь 20% своих средств. Другой пример растущей агрессивности государственных пенсионных фондов – канадский CDP, взявший на вооружение стратегию, присущую скорее private equity. В прошлом году он потратил миллиарды долларов на прямые инвестиции внутри страны и в Европе, в частности стал участником консорциума, который приобрел крупнейшего британского оператора аэропортов ВАА за \$27,4 млрд.

Пенсионные и инвестиционные фонды управляют активами в \$5,3 трлн (без учета американского фонда, управляющего средствами *Social Security*). Если доля долларовых активов в них составляет 20-40% (как в катарском инвестфонде и норвежском пенсионном), то на американскую валюту в общем объеме государственных накоплений (ЗВР и фонды) приходится не 64, а 42-52%. То есть мы давно уже опустились ниже уровня 12-летней давности и доллар значит для мировой экономики меньше, чем когда-либо за последние десятилетия. Если верны

прогнозы *Morgan Stanley* и в 2015г. госинвестфонды будут в 1,5 раза больше ЗВР, то доля американской валюты к тому времени и вовсе может опуститься до четверти от госрезервов. Спрос на нее будет падать, а сам доллар, повинувшись закону спроса и предложения, – слабеть.

Да здравствует король

Сетсер из *RGE Monitor* надеется, что от падения в бездну доллар удержат монетарные власти других стран. И дело не в том, что Сергей Игнатьев из Банка России или его коллега из Народного банка Китая сознают свою ответственность перед глобальной финансовой системой. Дело, наоборот, в национальном эгоизме. «Многие страны, включая Россию и Китай, стараются воспрепятствовать слишком резкому укреплению своих валют против доллара, – говорит Сетсер. – Главный инструмент такой политики – покупка долларов, то есть поддержание курса американской валюты». По расчетам Сетсера, только за последние 12 месяцев монетарные власти разных стран потратили на поддержку доллара \$800 млрд, вложенных в долларские активы. Летом Пекин пригрозил избавиться от долларовых активов и обрушить американскую валюту, если США введут санкции против китайских товаров. Но, грозя на словах избавиться от долларов, Китай на деле их покупал: по оценке Сетсера, за последние месяцы Поднебесная в отличие от других стран даже увеличила долю долларов в резервах.

Впрочем, китайские интервенции не остановили движение доллара вниз по наклонной плоскости. «Ситуация усугубляется падением спроса на доллары со стороны частных инвесторов, – предупреждает Сетсер. – Очень вероятно, что центробанки перестанут оказывать доллару такую же мощную поддержку, как раньше, – в конце концов, их возможности ограничены».

В теории дальнейшее ослабление доллара может даже оздоровить экономику США, устранив дисбалансы в мировой торговле и повысив конкурентоспособность американских товаров. Главное, чтобы падение было не слишком быстрым и не слишком глубоким. Но для этого Федеральному резерву придется преодолеть страшное искушение смягчить надвигающуюся рецессию резким снижением процентных ставок, отмечает Джен из *Morgan Stanley*.

Реванш Европы

«Вполне возможно, что евро заменит доллар в качестве основной резервной валюты или будет фигурировать в этом качестве на равных с долларом», – сказал бывший председатель ФРС Алан Гринспен в интервью немецкому *Stern*. Аргументов в пользу евро все больше. Сам Гринспен приводит данные о валютах, используемых в международных расчетах: в 2006 г. доля евро составила 39%, доллара – 43%. По данным МВФ, еще в 2003г. евро вырвался в лидеры по стоимости номинированных в нем облигаций, а Европейский ЦБ отмечает, что с прошлого года в мире больше наличных евро, чем долларов, – свидетельство того, что простые смертные предпочитают валюту единой Европы.

Собственно, экономисты не верят, что весь мир бросится спасать падающий доллар, именно потому, что у него теперь есть достойный конкурент. Незадолго до интервью Гринспена *Deutsche Bank*, где бывший глава ФРС теперь работает советником, опубликовал настоящую оду евро. «Все больше стран привязывает свои валюты не к доллару, а к корзине валют, где евро играет все большую роль, – констатирует Вернер Беккер из DB. – Правительства хотят инвестировать и получать прибыль, а доллар из-за дисбалансов американской экономики не лучшее средство для этого». Евро, по Беккеру, куда лучше.

По прогнозу Беккера, доля евро в мировых ЗВР вырастет к 2010г. до 40% (сегодня – примерно 25%). Правда, звание резервной валюты к тому времени основательно девальвируется, так как большая часть государственных сбережений будет находиться не в резервах центробанков, а в инвестфондах, где доля доллара и евро будет ниже, чем в ЗВР. Но выход на глобальную сцену новых резервных валют вроде общей ближневосточной или восточноазиатской – это уже совсем другая история.

Доллар против фунта
Две мировые войны на европейском театре – и дело в шляпе

На то, чтобы свергнуть фунт стерлингов с трона главной резервной валюты, у доллара ушло почти полвека. Несмотря на то, что к началу XXв. экономика США стала крупнейшей в мире, в фунтах осуществлялось около 60% всех международных сделок, на эту же валюту приходилось две трети всех государственных резервов. К 1913г. доля фунта в резервах упала ниже 50%. И в 1919г., когда доллар остался единственной валютой, по-прежнему привязанной к золоту, у него был шанс свергнуть фунт, позиции которого подорвала Первая мировая война. Но этого не произошло: доллару удалось отвоевать лишь 25-процентную долю в мировых резервах, и не у фунта, а у немецкой марки. В роли главной мировой валюты доллар был официально утвержден в 1944г. на конференции в Бреттон-Вуде, где союзники определили контуры послевоенной системы международных финансов. К 1973г. доля доллара в мировых резервах достигла 85%.

Казалось бы, из этого вытекает вывод, что смена резервной валюты занимает многие десятилетия и не обходится без страшных потрясений. Экономист Барри Айхенгрин из Беркли с этой точкой зрения не согласен. Он полагает, что изменение структуры резервов было замедлено искусственным образом из-за лояльности колоний Британской империи, а также из-за чехарды с привязкой и отвязкой курсов различных валют к золотому стандарту. В резервах европейских центробанков доля фунта в первой половине прошлого века падала гораздо быстрее, чем в целом по миру. Из этого Айхенгрин делает невеселый для доллара вывод: американской валюте вовсе не гарантированы еще несколько десятилетий спокойной жизни, тем более что в начале XXв. Лондон как финансовый центр всего мира занимал куда более мощные позиции, чем Нью-Йорк в начале XXIв. По прогнозу Айхенгрин, до 2040г. евро и доллар будут играть роль основных резервных валют на паритетных началах, после чего к этому тандему подключатся другие валюты.

Александр Кияткин
SM 39 (80) 15 октября 2007

МОСКВУ ОБДЕЛИЛИ КАЗАХСКИМ УРАНОМ

Астана расширяет сотрудничество с Пекином в сфере мирного атома

Российским атомщикам все чаще приходится отступать перед конкурентами на просторах СНГ. Соседи, располагающие запасами природного урана, охотно заключают контракты на разработку месторождений с ведущими западными и китайскими компаниями, вынуждая российские компании искать сырье для атомной отрасли на далеких континентах.

В минувшую пятницу национальная атомная компания «Казатомпром» подтвердила намерение создать с *China Guangdong Nuclear Power Holding (CGNPC)* и *China National Nuclear Corporation (CNNC)* совместное предприятие (СП) по освоению урановых месторождений в Казахстане. Меморандумы были подписаны в конце сентября в Пекине. Стороны, в частности, договорились, что китайские компании получают доступ к освоению казахских урановых месторождений, а «Казатомпрому» разрешено инвестировать в атомную энергетику КНР. Кроме того, «Казатомпром» и *CNNC* подписали рамочное соглашение «об углублении и расширении стратегического сотрудничества», в котором определили направления стратегического партнерства в атомной сфере.

В соответствии с этими документами весь уран, добываемый казахстанско-китайскими СП, будет поставляться в Китай в виде продуктов более высокой степени передела ядерного топлива. При этом в пресс-службе «Казатомпрома» не уточнили, какие именно урановые месторождения планируется предложить китайцам к разработке в рамках СП.

Источник «НГ» в Росатоме отнесся к этому сообщению достаточно хладнокровно. «Нам все равно. У нас есть другие поставщики урана», – заявил он вчера. Однако показное спокойствие и философский тон комментариев представителей Росатома не перечеркивают очевидного – в Москве сообщения о крепнущих партнерских связях в сфере мирного атома между Астаной и Пекином, равно как и другие шаги по диверсификации международного сотрудничества в этой области, предпринимаемые Казахстаном, воспринимаются болезненно. Фактически это чистый проигрыш конкурентам, которых у российских атомщиков сегодня в Казахстане немало. «Казатомпром» работает как самостоятельно, так и в рамках СП с французской *Areva*, канадской *Cameco*, японскими *Sumitomo Corp.* и *Kansai Electric Power Co* и российской «Техснабэкспортом». Теперь к этому списку присоединяются китайские *CGNPC* и *CNNC*, претендующие на свою долю казахстанского уранового пирога. Кроме того, Астана ведет переговоры о создании уранового СП с американским концерном *Westinghouse*.

Запасы природного урана в Казахстане эксперты оценивают в 620 тыс. тонн. Из них более трети (около 240 тыс. тонн) досталось четырем российско-казахстанским СП. Речь идет о СП «Заречное», «Акбастау», «Южное Заречное» и «Каратау», на которых через три года планируется довести объем добычи до 6 тыс. тонн урана в год. Однако этого недостаточно, чтобы покрыть потребности российского рынка, которые оцениваются в 18 тыс. тонн урана в год. Дефицит покрывается из госзапасов урана, однако они не безграничны.

Россия располагает примерно 600 тыс. тонн урана, впрочем, по данным МАГАТЭ, эти запасы не превышают 150 тыс. тонн. Как бы там ни было, а добывать в России уран нерентабельно из-за низкой концентрации и труднодоступности месторождений. Выгоднее покупать его за границей, что и пытаются делать наши атомные компании. Правда, эксперты признают, что Москва лет на пять запоздала со вступлением в войну за место под солнцем на мировом урановом рынке. И именно отсюда многие проблемы, с которыми сегодня сталкиваются наши атомщики на просторах СНГ.

Игорь Наумов
«Независимая Газета»
15.10.2007

НОВОСТИ ТЭК АЗЕРБАЙДЖАНА И КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА (14 сентября-15 октября)

17.09.07

Президент Туркмении высоко оценил договоренности с Казахстаном по проектам Прикаспийского и Туркмено-китайского газопроводов

Туркменский президент Гурбангулы Бердымухамедов на заседании кабинета министров высоко оценил итоги туркмено-казахстанских переговоров по строительству Прикаспийского газопровода, газопровода Туркменистан-Китай и созданию транспортно-коммуникационного коридора Север-Юг, сообщает пресс-служба главы государства, передает РИА Новости.

Глава Туркменистана отметил, что во время переговоров с Нурсултаном Назарбаевым достигнуты договоренности по реализации этих транснациональных проектов.

Бердымухамедов сообщил, что их реализация имеет большое значение не только для Туркменистана и Казахстана, но и для развития регионального и межрегионального сотрудничества в целом.

«В настоящее время есть прекрасная возможность, чтобы вывести это сотрудничество на качественно новый уровень», – сказал президент Туркмении на заседании кабинета министров страны.

17.09.07

«Газпром» в 2007г намерен инвестировать в газоэнергетические проекты Армении \$190 млн

Газпром в 2007г. намерен инвестировать в газоэнергетические проекты Армении \$190 млн. Как сообщает РБК со ссылкой на информационное агентство АРКА, такие планы озвучивались в ходе состоявшегося в Ереване 9-го заседания армяно-российской межправительственной комиссии по экономическому сотрудничеству.

На заседании также отмечался успешный процесс реализации соглашения, подписанного между правительством Армении и ОАО «Газпром» 31 марта 2006г., в соответствии с которым компания Газпром вложила в газоэнергетические проекты Армении \$111,8 млн.

Согласно этому договору, в рамках дополнительной эмиссии акций ЗАО «АрмРосгазпром» в пользу ОАО «Газпром» предполагается реализовать инвестиционную программу строительства и осуществить модернизацию пятого энергоблока Разданской ТЭЦ.

В частности, российской компании «Промэнерго» и ОАО «Газпром» совместно с заинтересованными министерствами и ведомствами было поручено до конца 2007 года представить предложения в правительство России о передаче 100% акций ОАО «Разданская ГЭС» компании Газпром с целью создания единого производственного комплекса пятого энергоблока и Разданской ТЭЦ.

Имущественный комплекс Разданской ТЭЦ (4 энергоблока) в настоящее время находится на балансе ОАО «Разданская энергетическая компания» (РЭК), созданного 10 ноября 2004г. Федеральным агентством по управлению госимуществом РФ. Разданская ТЭЦ была передана в собственность РФ России в счет погашения части госдолга Армении в размере \$31 млн.

6 апреля 2006г. ОАО «Газпром» и правительство Армении подписали соглашение сроком на 25 лет, определяющее стратегические принципы сотрудничества в газоэнергетических проектах на территории Армении. Документом предусмотрено приобретение ЗАО «АрмРосгазпром» у правительства Армении пятого энергоблока Разданской ТЭС (Раздан-5), а также объектов газовой сферы республики. Российский холдинг обязался за 2 года завершить строительство

5-го энергоблока станции и построить газотурбинную установку мощностью до 140 МВт, доведя общую мощность до 440 МВт.

18.09.2007

Иран намерен пересмотреть проект с французской Total по производству сжиженного газа в Персидском заливе

Иран намерен пересмотреть крупный газовый проект с французской нефтяной компанией *Total*, касающийся *South Pars*, завода по производству сжиженного природного газа в Персидском заливе, заявил иранский министр нефти Голям Хуссейн Нозари в интервью *Financial Times*, передает [РИА Новости](#).

По словам министра, многомиллиардный проект «должен быть пересмотрен» из-за того, что *Total* устанавливает слишком высокие, по его мнению, цены на сжиженный природный газ, производимый на заводе.

Представитель нефтяной компании отказался комментировать заявление Нозари.

«Мы пока не приняли окончательное решение об инвестициях, так как мы сейчас рассматриваем детали проекта и цены. Но я не буду комментировать слова господина Нозари», – цитируют французские СМИ слова представителя пресс-службы *Total*.

Иранский министр также выступил против одного из условий контракта, согласно которому французская компания получает 5 миллионов тонн сжиженного газа. По словам Нозари, «этот газ должен быть размещен на рынке, а не отходить к *Total*».

Эти слова иранского чиновника прозвучали на фоне выступления главы МИД Франции Бернара Кушнера, который в воскресенье заявил, что Париж «потребовал» у крупных французских компаний, таких как *Total*, «не отвечать на призывы вкладывать инвестиции на иранском рынке» из-за кризиса вокруг ядерной программы Ирана.

Кроме того, Кушнер заявил о необходимости введения Евросоюзом собственных санкций против Ирана, помимо резолюций ООН. Эта инициатива в понедельник была поддержана министром иностранных дел Голландии Максимом Верхагеном.

«Необходимо готовиться к худшему, а худшее – это война», – сказал Кушнер, вызвав недовольство Ирана.

«Мы решили подготовиться к новым возможным санкциям, которые бы устанавливались вне рамок ООН, а были бы европейскими санкциями», – заявил глава МИД Франции.

Он уточнил, что с таким предложением выступила Германия. «Такое предложение сделали наши немецкие друзья», – отметил министр.

20.09.2007

Азербайджан и Австрия подпишут меморандум об интеграции Азербайджана в проект NABUCCO

Азербайджан и Австрия подпишут меморандум об интеграции Азербайджана в проект *NABUCCO*, заявил министр экономики и труда Австрии Мартин Бартенштейн на брифинге в четверг, передает [РИА Новости](#).

«Мы преодолеем сегодня очередную веху: подпишем с министром энергетики и промышленности Азербайджана Натиком Алиевым меморандум о взаимопонимании. Этот меморандум в выраженной форме указывает на пожелания сторон интегрировать Азербайджан как партнера в проект *NABUCCO*», – сказал он, пояснив, что «предполагается включение в этот проект компании *SOCAR* (госнефтекомпания Азербайджана) как партнера, как и австрийской компании *OMW*».

Говоря о возможности участия в этом проекте Центральноазиатских стран, австрийский министр сказал: «Что касается Казахстана и Туркменистана, там началась переориентация в различной степени (в сторону реализации проекта *NABUCCO*), то есть в среднесрочной перспективе там есть такое намерение транспортировать природный газ из этого региона по газопроводу *NABUCCO*».

Хотя мы уважаем и признаем наше сотрудничество с Российской Федерацией в сфере природного газа, мы хотели бы найти и альтернативные возможности сотрудничества с Каспийским регионом», – заключил Бартенштейн.

Проект газопровода *NABUCCO* протяженностью 3,3 тысячи километров по дну Каспийского моря через территорию Азербайджана предполагает доставку газа из стран Центральной Азии в страны Евросоюза, прежде всего в Австрию и Германию. Проектная мощность газопровода предполагается на уровне 26-32 миллиардов кубометров газа в год. Завершение реализации проекта планируется к 2012г. Его первоначальная стоимость оценивается \$6,2 млрд.

20.09.2007

Австрийская OMV намерена реализовать несколько нефтегазовых проектов в Казахстане

Австрийская компания *OMV* намерена реализовать несколько нефтегазовых проектов в Казахстане, заявил министр экономики и труда Австрии Мартин Бартенштайн в ходе встречи с министром энергетики и минеральных ресурсов Казахстана Сауатом Мынбаевым, передает РБК.

«Австрия в лице *OMV* заинтересована в разведке и добыче с новых месторождений нефти и газа в Казахстане и в совместной работе с «КазМунайГазом», – сказал М. Бартенштайн.

Он также подчеркнул: «Европа уделяет большое внимание региональной энергетической политике». «Мы проявляем интерес к проектам, осуществляемым в рамках Бакинской инициативы, в частности, газопроводу *Nabucco*, который является одним из приоритетных проектов Евросоюза», – сказал М. Бартенштайн.

Чистая прибыль *OMV* во II квартале 2007г. выросла на 2% – до 481 млн евро по сравнению с 474 млн евро, полученными за аналогичный период годом ранее. Объем продаж компании за II квартал 2007г. снизился на 1% и составил 4,58 млрд евро против 4,65 млрд евро годом ранее. Операционная прибыль за отчетный квартал 2007г. составила 562 млн евро, что на 9% ниже аналогичного показателя за II квартал 2006г., зафиксированного на уровне 621 млн евро.

24.09.2007

Добыча нефти на месторождении АЧГ превысит 1 млн баррелей в сутки в следующем году

Добыча нефти на месторождении Азери-Чыраг-Гюнешли (АЧГ) на Каспии превысит миллион баррелей в сутки в следующем году, говорится в поступившем в РИА Новости в понедельник сообщении пресс-службы Азербайджанской международной операционной компании.

Это станет возможным в связи с завершением на днях установки верхних строений платформы для добычи, дожима газа и нагнетания воды с соответствующими инженерно-техническими системами на месторождении Глубоководный Гюнешли в рамках последней фазы разработки АЧГ – Фазы 3.

Первую нефть с Глубоководного Гюнешли планируется добыть в 2008г.

Согласно прогнозам нефтяной компании *British Petroleum* – оператора проекта добычи на АЧГ – среднесуточная добыча нефти на блоке в текущем году составит 686 тыс. баррелей, или 34 млн тонн за год, пишет Новости-Азербайджан.

25.09.07

Глава BP: компанию ждут «ужасающие» результаты

Новый глава BP Тони Хэйуорд заявил о предстоящей масштабной кадровой реорганизации нефтяной компании, а также предупредил сотрудников, что результаты работы компании в третьем квартале 2007г. будут «ужасающими» (*dreadful*), сообщила одна из британских газет, передает «Вслух.Ру».

Несмотря на рекордные цены на нефть, финансовые результаты компании оказались на самом низком уровне со времен кризиса 1992-1993 годов. Причиной потерь BP стало падение цен на природный газ в США и задержки в осуществлении больших проектов, таких как газопровод в Северном море. Кроме того, компания отложила запуск своих флагманских месторождений — *Atlantis* и *Thunder Horse* — в Мексиканском заливе.

Хэйуорд добавил, что ситуация может улучшиться в IV квартале.

На встрече с персоналом в Хьюстоне Хэйуорд объявил о планах по оптимизации организационной структуры компании. По его мнению, ей не хватает прозрачности и не всегда понятны зоны ответственности менеджмента, передает *Lenta*. «Мы уменьшим число организационных подразделений. Уменьшим число уровней от рабочих до главного исполнительного директора с 11 до приблизительно 7», – приводит издание слова менеджера.

Глава ВР призвал менеджмент изменить свою корпоративную культуру и научиться принимать продуманные решения. «Самонадеянность убивает нас», – цитирует Хэйуорда *Newsru*.

Напомним, что бывший глава ВР лорд Браун в мае 2007г. был вынужден уйти в отставку досрочно из-за обвинений во лжи под присягой.

26.09.2007

Н.Алиев: Поставки газа в Грузию могут быть увеличены

Поставки азербайджанского газа в Грузию могут быть увеличены, заявил 26 сентября в Тбилиси министр промышленности и энергетики Азербайджана Натик Алиев. «Резервы для этого у нас есть, так как мы уже запустили три скважины на месторождении «Шах Дениз». В октябре готовится запуск четвертой», – отметил он.

Министр не сказал, насколько увеличатся поставки топлива в Грузию, – передает Нефть России со ссылкой на *RusEnerg*.

26.09.2007

Глава Туркмении заверил, что стране хватит ресурсов для участия в нескольких газовых проектах

Туркмении хватит ресурсов, чтобы участвовать сразу в нескольких международных проектах газопроводов, заявил президент Туркмении Гурбангулы Бердымухамедов на встрече с представителями мирового бизнеса «Евразия групп» в Нью-Йорке, сообщает пресс-служба президента Туркмении, – передает РИА Новости.

По словам Бердымухамедова, в тесном сотрудничестве с правительствами ряда стран, банков и компаний разработано несколько вариантов проектов газопроводов. В их числе Туркмения– Китай, Туркмения–Афганистан– Пакистан, Прикаспийский и Транскаспийский газопроводы. Проектная мощность каждого из них составляет 30 миллиардов кубометров. Упреждая вопрос, хватит ли у страны ресурсов, чтобы выполнить заявленные обязательства, туркменский президент сказал: «Хватит. И более того, мы гарантируем их выполнение».

Он, в частности, напомнил о вновь открытых месторождениях Южный Иолотань, Осман, Яшлар, обладающих большими подтвержденными ресурсами газа, и отметил, что только одно действующее месторождение Довлетабат сегодня стабильно дает 40-50 миллиардов кубометров газа в год.

А всего запасы газа у нас, по оценкам различных специалистов, варьируются до 24,6 триллиона кубометров», – добавил президент.

По его словам, Туркмения в энергетических вопросах придерживается исключительно прагматичного подхода, дистанцируясь от политизации коммерческих проектов. «Если проект несет в себе очевидную выгоду, как стране, так и инвесторам, то мы готовы самым внимательным образом такой проект рассмотреть», – сказал президент Туркмении.

В рамках темы энергетического сотрудничества Бердымухамедов затронул и вопрос об отношениях и планах сотрудничества с Россией и Китаем.

Он сказал, что Туркмения высоко ценит отношения с Россией и будет делать все для их развития по всему спектру вопросов. Туркменский президент также отметил, что новый, совместный с Казахстаном проект – Прикаспийский газопровод – позволит поставлять в Россию и другие страны дополнительные объемы туркменского природного газа.

Рассказывая о планах сотрудничества с Китаем, президент Туркмении сообщил, что сейчас идет напряженная работа с китайским правительством над реализацией важного для

обеих стран проекта газопровода Туркмения–Китай. «Несмотря на сложность и грандиозность проекта, уверен, он будет успешно реализован», – сказал туркменский президент.

Он также отметил, что в нефтегазовой сфере Туркмения рассматривает США как одного из ключевых партнеров, способного внести значительный вклад в модернизацию отрасли.

27.09.2007

Грузинский премьер не исключил, что Азербайджан станет единственным поставщиком природного газа в Грузию

Премьер-министр Грузии Зураб Ногаидели встретился сегодня в Баку с президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым и обсудил с ним ряд вопросов двустороннего сотрудничества. Как передает телекомпания «Рустави 2», по окончании встречи З.Ногаидели сообщил журналистам, что с 2008г. Азербайджан станет основным, а возможно и единственным поставщиком природного газа в Грузию. По его словам, это будет историческим событием, поскольку на протяжении длительного срока Грузия зависела от поставок газа из России.

Детали предстоящего значительного увеличения поставок азербайджанского газа в Грузию будут известны через полтора месяца. Цена поставок не уточняется. В настоящее время Грузия покупает природный газ у Азербайджана по \$120 за 1 тыс. м³ и у России – по \$235 за 1 тыс. м³, – сообщает РБК.

27.09.2007

Правительство Казахстана не возражает против увеличения стоимости проекта разработки месторождения Кашаган

Правительство Казахстана не возражает против увеличения стоимости проекта разработки месторождения Кашаган, заявил министр энергетики и минеральных ресурсов Сауат Мынбаев. «Мы понимаем, что цена на сталь и другие комплектующие выросла, и это нельзя не принимать во внимание. Мы готовы разговаривать предметно по каждой позиции. Мы не возражаем против увеличения стоимости проекта, что можно счетно обосновать. Во всем остальном мы возражаем», – сказал С.Мынбаев. «Для нас принципиально не увеличение доли в проекте. Для нас принципиален вопрос: одобрять или не одобрять план и бюджет освоения Кашагана», – добавил он. «На наш взгляд, в том виде, в каком он есть, мы одобрить его не можем. В каком виде установится баланс интересов – является предметом переговоров и дружественного урегулирования», – подчеркнул министр.

Напомним, Кашаган разрабатывается на условиях соглашения о разделе продукции (СРП) консорциумом *Agip KCO*. Как сообщалось ранее, летом 2007г. правительство Казахстана заявило, что может потребовать лишить итальянскую компанию *ENI* статуса оператора по проекту «Кашаган» в консорциуме *Agip KCO* в связи с тем, что компания объявила об очередном переносе сроков начала промышленной добычи на месторождении с 2008г. на второе полугодие 2010г. и увеличении затрат по проекту с \$57 млрд до \$136 млрд. В настоящее время в состав *Agip KCO* входят: *ENI*, французская *Total*, *ExxonMobil*, *Royal Dutch/Shell* (имеют по 18,52% долевого участия), *ConocoPhillips* (9,26%), *Inpex* и «КазМунайГаз»(по 8,33%).

Кашаган является крупнейшим месторождением, открытым за последние 30 лет. Извлекаемые запасы нефти Кашагана оцениваются как минимум в 7-9 млрд баррелей, а общие геологические запасы нефти этой нефтеносной структуры – в 38 млрд баррелей. Сроки разработки месторождения перенесли с 2005г. на 2008г., затем – на 2010г. Правительство Казахстана недовольно корректировкой и пригрозило *ENI* отзывом лицензии, а также увеличением своей доли в *profit oil* с 10 до 40%. В конце августа проект был остановлен на три месяца из-за экологических нарушений, против руководителей *Agip* были возбуждены уголовные дела по фактам уклонения от уплаты налогов на сумму около \$2,5 млн, предъявлены требования доначислить в бюджет порядка \$14,3 млн. По некоторым данным, топ-менеджеры консорциума покинули Казахстан, – сообщает РБК.

28.09.2007

Главы МИД Грузии и Турции обсудили вопросы энергобезопасности

Энергобезопасность и ситуацию в регионе обсудили глава грузинского внешнеполитического ведомства Гелы Бежуашвили и глава МИД Республики Турция Али Бабаджаном 27 сентября в Нью-Йорке, сообщает агентство Новости-Грузия со ссылкой на МИД Грузии. Министры принимают участие в 62-й сессии Генеральной ассамблеи ООН. В ходе встречи министры рассмотрели ход интеграции Грузии в евроатлантические структуры. Глава МИД Грузии информировал турецкого коллегу о ситуации в зонах конфликтов на территории Грузии и мирных планах правительства Грузии по их урегулированию. Министр иностранных дел Турции выразил полную поддержку территориальной целостности Грузии в рамках международно признанных границ.

Стороны также обсудили процесс возрождения и ход реформ в Грузии, а также обменялись мнениями по актуальной международной проблематике. В заключение глава МИД Грузии пригласил своего турецкого коллегу посетить Грузию с официальным визитом, – сообщает РИА Новости.

01.10.2007

Азербайджан может поставлять по трубопроводу Nabucco 12 млрд м³ газа в год

Азербайджан может поставлять в Европу по газопроводу *NABUCCO* порядка 12 млрд м³ газа ежегодно, заявил министр промышленности и энергетики страны Натик Алиев. «На этапе реализации «Стадии-2» проекта «Шах-Дениз» Азербайджан сможет поставлять по *NABUCCO* в Европу 12 млрд м³ газа», – сказал он.

Добыча газа с месторождения Шах-Дениз в рамках «Стадии-2» намечена на 2012г. Техническим оператором проекта выступает ВР. Ныне на «Стадии-1» разработки месторождения газ добывается и экспортируется в Грузию и Турцию. Азербайджан для собственных нужд также покупает газ с месторождения Шах-Дениз. Коммерческим оператором «Стадии-1» проекта выступает *Statoil*. Коммерческим оператором «Стадии-2» может стать Госнефтекомпания Азербайджана (ГНКАР).

По словам Н.Алиева, Азербайджан уже приглашен стать акционером проекта *NABUCCO*. «Для Азербайджана было бы важно стать акционером этого проекта», – считает министр.

Касаясь перспектив строительства транскаспийского газопровода, Н.Алиев сказал, что этот проект важен с точки зрения диверсификации энергопоставок в страны ЕС. «Европа и США заинтересованы в реализации этого проекта», – сказал министр. Ранее американское агентство *TDA* выделило ГНКАР грант в размере \$1,7 млн на подготовку технико-экономического обоснования (ТЭО) прокладки транскаспийского газопровода, передает РБК со ссылкой на «Тренд».

Транскаспийский газопровод позволит транспортировать газ из Туркменистана посредством трубопровода по дну Каспия через территорию Азербайджана, Грузии и Турции в Европу. Его мощность может составить 20 млрд м³ газа в год.

Реализации проекта мешают нерешенные спорные вопросы между Азербайджаном и Туркменией по статусу Каспия и по принадлежности нефтяного месторождения «Кяпяз», которое расположено на срединной линии на Каспии между странами. «Между Азербайджаном и Туркменистаном должны быть более тесные отношения: после решения спорных вопросов, можно будет говорить о реализации Транскаспийского газопровода», – сказал министр.

01.10.2007

США не против сотрудничества Туркмении с «Газпромом», но выступают за диверсификацию экспортных маршрутов туркменского газа

США «ничего не имеют против долгосрочных и традиционно хороших отношений Туркменистана с Россией и «Газпромом»(GAZP), но считают, что у Ашхабада «должна быть возможность развивать другие экспортные маршруты». Об этом заявил помощник госсекретаря

США по делам Средней и Южной Азии Ричард Баучер, выступая в пятницу в нью-йоркском центре госдепартамента США для иностранных журналистов.

Он назвал неверными утверждения некоторых американских СМИ о том, что США пытаются добиться «ослабления влияния «Газпрома» в Средней Азии». «Мы там не для того, чтобы натравливать кого-либо друг на друга, – сказал Р.Баучер, отвечая на вопрос ИТАР-ТАСС. – Мы там, чтобы помочь им развить возможности с тем, чтобы народ Туркменистана извлек максимум выгоды из своих ресурсов и своих способностей».

По словам помощника госсекретаря, США хотят, чтобы у Ашхабада была «возможность развивать другие экспортные маршруты» для своего газа, поскольку в «современной экономике крайне важна диверсификация». «Необходимо иметь возможность выбора среди нескольких вариантов, – сказал Р.Баучер. – Чтобы быть подлинно независимой и суверенной страной, необходимо иметь возможность выбора и делать этот выбор самому».

В числе возможных маршрутов транспортировки туркменского газа американский дипломат назвал китайское направление, Транскаспийский трубопровод. Он также не исключил возможности прокладки в перспективе трансафганского трубопровода. «Если они поставят свою нефтегазовую промышленность и экономику в целом на надежную, базирующуюся на верховенстве закона и прозрачности торгов основу, тогда там смогут действовать ... любая страна и любая компания», – заявил Р.Баучер.

02.10.2007

Грузия ждет от Азербайджана газ подешевле

Переговоры между Грузией и Азербайджаном продолжаются полным ходом – пока стороны не могут договориться о цене на газ. В свете заявлений, что именно азербайджанский газ может стать единственным для Грузии, страна рискует пережить холодную зиму не этого, так следующего года.

Переговоры премьер-министров Азербайджана и Грузии Артура Расизаде и Зураба Ногаидели по экспорту азербайджанского газа в Грузию завершились безрезультатно. Стороны не смогли договориться о цене на «голубое топливо». Очередной этап переговоров, по словам Ногаидели, состоится через месяц.

05.10.07

Индия ежемесячно будет закупать 1 млн баррелей азербайджанской нефти

Вступило в силу соглашение между Государственной нефтяной компанией Азербайджана (ГНКАР) и индийской *Reliance Industries* на прямые поставки азербайджанской нефти из порта Джейхан (Турция). Об этом говорится в сообщении ГНКАР. По соглашению, индийская компания ежемесячно будет приобретать 1 млн баррелей азербайджанской нефти.

Азербайджанская нефть уже экспортируется в 32 страны, среди которых Япония, Индонезия, Таиланд, Северная и Южная Америка, Бразилия, передает ИА REGNUM.

08.10.2007

Азербайджан намерен привлечь иностранный капитал для инвестирования 4-5 млрд долл. в строительство НПЗ в Турции

Государственная нефтяная компания Азербайджанской республики намерена привлечь иностранные инвестиции для строительства нефтеперерабатывающего завода (НПЗ) в Джейхане (Турция). Строительство НПЗ Госнефтекомпания планирует провести в два этапа. На первом будет построен нефтеперерабатывающий завод, а на втором – возможно строительство нефтехимического производства. Реализация этого проекта позволит перерабатывать здесь 10-15 млн тонн нефти в год. На первом этапе в строительство будет заложено \$4-5 млрд.

ГНКАР уже получила у турецкой стороны лицензию на строительство нефтеперерабатывающего завода. Теперь предстоит найти инвесторов, которые захотят вложить в строительство часть из требующихся \$4-5 млрд. Скорее всего, ГНКАР прибегнет в помощи международных

финансовых структур. В настоящее время Госнефтекомпания проводит в Турции переговоры о выделении земельного участка в 1000 га. Не исключено, что старт строительным работам может быть дан уже к 2008г., передает ИА REGNUM.

10.10.2007

Азербайджан приостанавливает поставки газа в Грузию

Азербайджан остановит поставки газа в Грузию 11-12 октября. Генеральный директор производственного объединения «Азеригазтранс» Заман Челебиев объяснил это завершением контракта по поставкам газа, срок которого истек еще 1 октября.

«Сейчас Азербайджан ежедневно поставляет в Грузию 1,5 млн м³ газа, добываемого госнефтекомпанией страны», – сказал директор «Азеригазтранса». По его словам, возобновление поставок будет зависеть от решения правительства Азербайджана и потребностей Грузии. «Если грузинская сторона обратится с соответствующей просьбой, то она будет рассмотрена», – отметил Челебиев.

Азербайджан поставляет газ в Грузию с начала 2007г. по цене \$120 за тысячу кубометров. Наряду с газом, добываемым госнефтекомпанией, в соседнюю страну экспортируется также «голубое топливо» с месторождения «Шах дениз» в объеме 1 млн. кубометров в сутки, и эти поставки будут продолжены, пишет Известия.

По прогнозам, в 2008 году в Азербайджане будет добыто до 15 млрд кубометров газа при потребности страны в 10-12 млрд. Исходя из этих расчетов, Азербайджан может поставить Грузии в предстоящем году 0,5-1 млрд кубометров, калькулирует ИТАР-ТАСС.

11.10.2007

Казахстан не исключает возможности участия в проекте строительства нефтепровода Констанца–Триест

Казахстан не исключает возможности участия в проекте строительства нефтепровода Констанца–Триест. Об этом сегодня, на пресс-конференции, по итогам 6-го заседания Казахстанско-румынской межправительственной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству. Как передает *Kazakhstan today*, об этом сообщил министр экономики и бюджетного планирования Бахыт Султанов.

«Румынская сторона предложила рассмотреть целесообразность создания совместной рабочей группы, целью которой было бы изыскание реальных возможностей транспортировки казахстанской нефти для обеспечения постоянных потоков для снабжения нефтепровода в рамках проекта РЕОР. С нашей стороны это встретило положительную оценку», – сказал Б.Султанов. В протоколе комиссии, подписанного по итогам заседания, текстом которого располагает агентство, отмечается, что «казахстанская сторона рассмотрит возможность использования данного проекта».

12.10.2007

Казахстан и Румыния обсудили возможность переработки нефти, транспортировки и реализации нефтепродуктов

Вопросы двустороннего сотрудничества в политической и торгово-экономической сферах, а также подготовки визита президента Казахстана Нурсултана Назарбаева в ноябре в Румынию обсудили в Астане руководители МИД Казахстана Марат Тажин и Румынии Адриан Чорояну (*Adrian Cioloianu*).

Как сообщили РИА Новости в комитете международной информации (КМИ) министерства иностранных дел Казахстана, в ходе двухдневной поездки румынского министра также состоятся его встречи с президентом страны Нурсултаном Назарбаевым, премьер-министром Каримом Масимовым. По мнению официального Бухареста, Казахстан является «самым важным политическим и экономическим партнером в Центральной Азии». В частности, президент Румынии Троян Бэеску неоднократно отмечал необходимость развития тесного сотрудни-

чества с Казахстаном в контексте обеспечения энергетической безопасности, как Румынии, так и стран ЕС. По данным министерства индустрии и торговли Казахстана, в настоящее время в республике работают 14 совместных предприятий, в основном в нефтегазовом секторе. В Румынии созданы пять румыно-казахстанских предприятий, работающих в сфере торговли мебелью, одеждой, обувью и медикаментами. За последние пять лет товарооборот между странами вырос почти в десять раз до \$1,662 млрд в 2006г. с \$0,166 млрд в 2001 году.

По словам собеседника агентства в КМИ МИД Казахстана, одним из важнейших инструментов решения задач торгово-экономического сотрудничества является работа казахстанско-румынской межправительственной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству.

«Наиболее перспективными отраслями сотрудничества, по мнению сторон, являются разведка, добыча, переработка и транспортировка нефти и газа, совместное производство нефтяного оборудования в Казахстане по румынским технологиям и проектам, совместное производство и продажа мебели, фармацевтических препаратов и медицинской техники, сельскохозяйственных машин и оборудования», – сказал представитель комитета. Кроме того, в 2006 году были начаты дискуссии о двухстороннем сотрудничестве между морскими портами Констанца (румынский порт на Черном море) и Актау (казахстанский порт на Каспийском море). По словам главы МИД Румынии, проект протокола о сотрудничестве между администрациями двух портов находится в завершающей стадии. «Этот документ может стать основанием для импульса транспорта товаров по коридору Европа/Румыния – Южный Кавказ – Казахстан, с возможностью расширения до границы с Китаем, что предусматривается и в стратегии Казахстана в транспортной сфере на следующие 10-15 лет», – сказал глава румынской дипломатии.

15.10.07

ГНКАР может открыть представительства в Швейцарии и Казахстане

Государственная нефтяная компания Азербайджана (ГНКАР), уже открыв представительства в Лондоне, Грузии и Румынии, теперь рассматривает возможность открытия представительств в Швейцарии и Казахстане. Об этом сегодня, 15 октября, в Баку, выступая на VI Международной геофизической конференции «Геофизика на службе нефтяной промышленности», заявил президент ГНКАР Ровнаг Абдуллаев. По его словам, компания желает открыть представительство и в Туркмении.

Как заявил Абдуллаев, изучается и вопрос расположения торгового дома ГНКАР. Для его дислокации рассматриваются Лондон и Женева. Торговый дом может быть открыт уже в конце 2007г., передает [ИА REGNUM](#).

15.10.07

Азербайджан возобновил экспорт газа в Грузию

ГНКАР через газопровод Баку-Газимагомед-Газах возобновила экспорт 1,3-1,5 млн кубометров в сутки газа в Грузию после ряда остановок в сентябре-октябре и продолжит такие поставки до конца года, сообщает «Новости-Азербайджан» со ссылкой на деловую газету «ВЗГЛЯД». Временные остановки были связаны с неурегулированностью ряда технических и финансовых вопросов, детали которых не разглашаются.

«В настоящее время мы продолжаем поставки газа в Грузию, обсуждаем с ней возможность продолжения таких поставок до конца года, для чего изыскиваем ресурсы», – сказал президент ГНКАР Ровнаг Абдуллаев.

По его словам, в переговорах с Грузией обсуждаются и поставки на 2008 г., объем которых будет уточнен «после того, как Азербайджан определит топливно-энергетический баланс на 2008 г. с целью полного обеспечения себя газом».

Ранее госкомпания «Азеригаз» не исключила, что поставки газа по трассе Баку-Газимагомед-Газах-граница с Грузией в 2008г. могут вырасти до 3,0 млн кубометров в сутки.

Глава ГНКАР сказал, что цена за азербайджанский газ со старых месторождений для Грузии в 2008 году будет отличаться от ныне действующей в \$120 за 1 тыс. кубометров, но не уточнил на сколько.

Грузия с марта 2007г. также получает ежедневно 1,0-1,5 млн кубометров газа с нового азербайджанского месторождения Шахдениз по газопроводу Баку-Тбилиси-Эрзерум.

Потребности Грузии в газе составляют 2,0 млрд кубометров в год, и в 2008г. Грузия хочет отказаться от дорогого российского газа (\$235 за 1 тыс. кубометров) в пользу азербайджанского, передает Нефть России.

Источники:

www.oilru.com

www.riatec.ru

www.trend.az

www.regnum.ru

www.rian.ru

www.reuters.com

www.neftegaz.ru

www.echo.az

www.turkmenistan.ru

www.interfax.ru

www.day.az

www.mid.ru

www.inform.kz

www.turkmenistan.ru

www.tass.ru

КАЛЕНДАРЬ ОСНОВНЫХ СОБЫТИЙ 1 СЕНТЯБРЯ – 5 ОКТЯБРЯ

2 сентября – В Женеве продолжились переговоры между США и КНДР о прекращении северокорейской ядерной программы. Накануне главы двух делегаций Кристофер Хилл и Ким Ге Гван заявили о некотором прогрессе в консультациях.

3 сентября – Концерн ПВО «Алмаз-Антей», один из крупнейших оборонных предприятий России, будет создавать оборудование для строящихся в России и за рубежом атомных станций, говорится в меморандуме, подписанном между концерном и компанией Атомстройэкспорт, осуществляющей строительство АЭС за пределами России. Согласно документу, компании намерены «объединить сильные стороны каждой из структур в совместной реализации инвестиционных проектов в области электроэнергетики».

4 сентября – Помощник президента России Сергей Приходько заявил, что одной из наиболее перспективных сфер взаимодействия между Россией и Индонезией он считает атомную энергетику. «У Индонезии есть планы развивать атомную энергетику и в 2015-2016 годах пустить первую АЭС, на строительство которой в 2009-2010 годах будет объявлен тендер, поэтому Россия начинает эшелонированную заблаговременную подготовку к участию в этом тендере», – сообщил представитель Кремля. «Чтобы вписаться в рамки требований МАГАТЭ, в декабре прошлого года было подписано соглашение о сотрудничестве в области мирного использования атомной энергии», – напомнил он. «Мы заявляем о готовности направить в Индонезию российских специалистов для оказания консультационной помощи и начинаем заблаговременную борьбу за победу в тендере на сооружение АЭС», – сказал Приходько.

6 сентября – Заместитель министра иностранных дел Польши, главный представитель этой страны на переговорах с США о размещении элементов системы ПРО Витольд Вашиковский сообщил, что составление и парафирование соглашения между Польшей и США о размещении на польской территории элементов американской системы ПРО ожидается в течение ближайших 2-3 месяцев. В тот же день в Варшаве состоялся новый двухдневный раунд переговоров. Вашиковский сказал, что представители обеих сторон обсудили, главным образом, те вопросы, которые будут включены в названное соглашение, такие, как строительство базы ПРО США, ее функционирование, управление базой, ее возможное влияние на проживающее вблизи базы население, а также проект соглашения о сотрудничестве между Варшавой и Вашингтоном в сфере политики и обороны. По его словам, обе стороны провели также консультации по юридическому статусу базы. Помощник государственного секретаря США.

7 сентября – В Сиднее было подписано межправительственное соглашение между Россией и Австралией о сотрудничестве в использовании атомной энергии в мирных целях, согласно которому Австралия готова поставлять России как минимум на \$1 млрд.

10 сентября – Бывший глава индийской Комиссии по ядерной энергии П.К. Иенгар признал факт строительства Индией первой атомной подводной лодки (АПЛ). Сообщения в индийских и зарубежных СМИ о строительстве АПЛ в Индии появлялись и ранее, однако никогда еще непосредственно связанные с проектом лица не говорили об этом публично. «Индийские ученые и технологи способны создавать легководные реакторы, и мы уже создаем реактор на легкой воде в Калпаккаме на юге Индии для подводной лодки», – сказал Иенгар в Мумбаи

(бывший Бомбей) в ходе публичного обсуждения соглашения Дели-Вашингтон о сотрудничестве в области ядерной энергии.

11 сентября – Сожаление по поводу планов Германии отказаться от использования атомной энергии выразил президент Франции Николя Саркози. Во время переговоров в Берлине с канцлером Германии Ангелой Меркель Саркози отметил, что Франция, приняв однажды решение расширять использования атомной энергии, «ни разу не пожалела о сделанном выборе». Вместе с тем, правительство предшественника Меркель – Герхарда Шредера, наоборот, приняло решение к 2020г. полностью отказаться от атомной энергии. Президент Франции не стал скрывать, что не одобряет подобное решение. «Мне хотелось бы, чтобы у Франции и Германии были одинаковые стремления» в том, что касается мирного атома и возобновляемых источников энергии, сказал он. В Германии АЭС обеспечивают около трети энергобаланса страны. В этой стране работает 17 атомных энергоблоков общей мощностью более 20 ГВт

11 сентября – Профильный подкомитет по ассигнованиям сената США утвердил проект оборонного бюджета США на 2008г., в котором частично восстановлено финансирование третьего позиционного района ПРО в Польше и Чехии, урезанное в августе на 45% палатой представителей американского Конгресса.

12 сентября – Глава Росатома Сергей Кириенко и министр иностранных дел Ирана Манучехр Моттаки на рабочей встрече в Москве приступили к обсуждению всего спектра сотрудничества двух стран в ядерной сфере, в том числе и завершение строительства АЭС «Бушер».

15 сентября – Успешно завершена операция по возврату из Вьетнама в Россию 3,9 кг урана-235, обогащенного до 36. Возврат топлива осуществлялся Федеральным агентством по атомной энергии при содействии МАГАТЭ в рамках реализации Братиславских договоренностей президентов РФ и США.

15 сентября – Ядерное топливо, которое Россия должна поставить на строящуюся при участии российских специалистов на юге Ирана АЭС «Бушер», готово, заявил глава иранского МИД Манучехр Моттаки. «Ядерное топливо для Бушерской АЭС готово и опечатано пломбами Международного агентства по атомной энергии», – сообщил министр иностранных дел Ирана.

16 сентября – Информация о том, что российское топливо для иранской АЭС «Бушер» опечатано представителями Международного агентства по атомной энергии и готово к отправке в Иран, не соответствует действительности, заявил источник в российской делегации в Вене накануне сессии МАГАТЭ. «Топливо для АЭС «Бушер» изготовлено и уже несколько лет хранится на новосибирском заводе химконцентратов, однако процедура его опечатывания международными экспертами, которая является важным шагом при подготовке его транспортировки на площадку АЭС «Бушер», еще не состоялась», – сказал источник.

17 сентября – Азербайджан вынес на обсуждение 51-й конференции Международного агентства по атомной энергии, которая началась в Вене, предложение о строительстве в стране ядерного реактора.

18 сентября – Заявление о том, 10 октября в Москве пройдет встреча министров иностранных дел и обороны России и США по проблеме противоракетной обороны, стало главным результатом российско-американской инспекционной поездки на Габалинскую радиолокационную станцию. Делегации двух стран в присутствии азербайджанских хозяев детально изучили техническое состояние и возможности станции.

20 сентября – На оборонной судовой верфи «Звездочка» в Северодвинске утилизированы 7 атомных подводных лодок Северного флота на средства, выделенные Канадой. «Звездочка» сотрудничает с Канадой по утилизации российских АПЛ, выведенных из боевого состава, с 2004г. В рамках программы Глобального партнерства. Оттава профинансирует демонтаж на «Звездочке» 12 российских многоцелевых (не несущих межконтинентальных ракет) АПЛ проекта 671 (по классификации НАТО – Виктор). На эти цели выделяется в общей сложности около 100 млн канадских долларов.

21 сентября – На 51-й сессии Генеральной конференции Международного агентства по атомной энергии голосованием принята резолюция, в которой содержится призыв приложить усилия по созданию безъядерной зоны на Ближнем Востоке.

22 сентября – Заместитель министра иностранных дел России Сергей Кисляк провел в Вашингтоне очередной раунд российско-американских консультаций по вопросам стратегической стабильности. Итогом их стали договоренности продолжить диалог в Москве. С и.о. заместителя госсекретаря США Джоном Рудом обсуждались главным образом вопросы, связанные с реализацией инициативы президента России в области ПРО. Стороны обменялись оценками недавнего посещения американскими специалистами Габалинской РЛС в Азербайджане, состоявшейся там встречи экспертов трех стран.

22 сентября – Новую ракету средней дальности продемонстрировали иранские военные в рамках торжественного парада, посвященного 27-й годовщине начала ирано-иракской войны. По сообщению, радиус действия новой ракеты, получившей название Гадр (Мощь), составляет 1800 км. Ранее иранские военные утверждали, что Иран обладает ракетами с радиусом действия 2000 км. На параде были показаны еще истребители Саега (Молния), которые самостоятельно разработаны, спроектированы и изготовлены Ираном.

26 сентября – В Госдуме России инициируют обращение к Конгрессу США, к парламенту Чехии и сейму Польши с призывом не допустить размещения американской ПРО в Восточной Европе. С такой инициативой намерены выступить партии-участницы Межпартийного совещания по внешней политике (МСВП), которые в настоящее время представлены в нижней палате парламента. В заявлении МСВП содержится просьба к коллегам-парламентариям трезво оценить неизбежные последствия намечаемого размещения элементов американской ПРО в Европе и не допустить непоправимых шагов.

29 сентября – Американская ракета-перехватчик, стартовавшая с базы ВВС *Vandenberg* в Калифорнии, успешно поразила ракету-мишень, запущенную из района острова Кадиак на Аляске. Испытания стоимостью \$85 млн стали шестым успешным запуском ракеты-перехватчика с октября 1999г.

1 октября – Парламентская Ассамблея Совета Европы (ПАСЕ) отказалась от инициированного российской стороной обсуждения на осенней сессии планов США разместить элементы своей ПРО в Польше и Чехии, против которых резко выступает Россия.

3 октября – Президент России Владимир Путин подписал федеральный закон о ратификации Дополнительного протокола с МАГАТЭ, принятый Госдумой 14 сентября и одобренный Советом Федерации 19 сентября 2007г.

4 октября – Президент РФ Владимир Путин внес в Госдуму Федеральный закон «О государственной корпорации по атомной энергии «Росатом»». Госкорпорация, согласно документу, создается путем реорганизации Федерального агентства по атомной энергии (Росатом) и будет

носить то же название. Предполагается, что эта специальная корпорация объединит предприятия атомной энергетики и промышленности и будет решать задачи обеспечения интересов государства в сфере обороны.

4 октября – Россия планирует развивать сотрудничество с Францией в сфере создания ядерных реакторов на «быстрых нейтронах» (БН) и обращении с отработанным ядерным топливом (ОЯТ), сообщил представитель Росатома на очередном заседании Координационного комитета Федеральное агентство по атомной энергии России – Комиссариат по атомной энергии Франции (КАЭ). Стороны заявили о намерении развивать сотрудничество в мирной атомной энергетике, – сказал он, сообщив, что руководитель российской делегации, начальник управления международного сотрудничества Росатома Владимир Кучинов подчеркнул интерес России углублять сотрудничество по созданию БН и обращении с ОЯТ с французскими коллегами.

5 октября – Индийские стратегические силы успешно провели очередные испытания баллистической ракеты малой дальности Агни А-1, сообщило министерство обороны Индии. Данная ракета способна нести ядерную боеголовку. «Параметры полета ракеты дальностью 700 километров соответствовали ожидаемым, все поставленные задачи были выполнены», – говорится в сообщении. Это был четвертый пуск этой ракеты.

6 октября – США надеются, что «удастся взять многое из режима проверки выполнения соглашений по СНВ-1 и применить это к действующему Договору об СНП», заявил помощник госсекретаря по делам Европы и Евразии Дэниел Фрид. Он отметил, что главы оборонных и дипломатических ведомств США и России обсудят эту тему на предстоящей 12-13 октября встрече в Москве. «Мы считаем важным взять все лучшее из СНВ-1, чтобы по истечении срока действия этого документа мы могли двигаться вперед», – сказал Фрид. Он отметил, что «в течение всего 2007г. мы работали с российской стороной над улучшением условий по истечении срока СНВ-1, и мы хотели бы продвигаться вперед».

9 октября – Иран по итогам переговоров с Международным агентством по атомной энергии, второй раунд которых начался во вторник в Тегеране, готов предоставить МАГАТЭ информацию о своих центрифугах для обогащения урана, сообщило иранское официальное информ-агентство ИРНА со ссылкой на источники, близкие к переговорам.

10 октября – встреча рабочей группы высокого уровня в рамках подготовки переговоров РФ и США в формате «два плюс два» по проблематике ПРО открылась в Москве. Заместитель министра иностранных дел РФ Сергей Кисляк и помощник госсекретаря США Джон Руд проведут предварительные консультации, чтобы подготовить встречу глав внешнеполитических и оборонных ведомств России и США в формате «два плюс два», которая состоится в Москве в пятницу, 12 октября.

11 октября – Группа экспертов-ядерщиков из Соединенных Штатов прибыла в Северную Корею, чтобы на месте приступить к разработке детального плана вывода из строя трех основных ядерных объектов КНДР. Специалисты посетят три основных ядерных объекта Северной Кореи в исследовательском центре Йонбен: экспериментальный ядерный реактор мощностью 5 МВт, радиохимическую лабораторию и завод по производству ядерного топлива. В настоящее время все три объекта заморожены и опечатаны.

11 октября – Космические войска РФ произвели успешный испытательный пуск противоракеты ближнего действия с казахского полигона Сары-Шаган (входит в состав Ракетных войск стратегического назначения).

12 октября – В Москве завершилось заседание индийско-российской межправительственной комиссии по торгово-экономическому, научно-техническому и культурному сотрудничеству с участием министра иностранных дел Индии Пранаба Мукерджи. После встречи сопредседатель комиссии с российской стороны вице-премьер Александр Жуков заявил о готовности России и Индии углублять сотрудничество в ядерной сфере.

12 октября – Россия в этом году начала выделять деньги Киргизии на реабилитацию так называемых хвостохранилищ – отходов добычи урана, заявил, открывая заседание Межправительственной российско-киргизской комиссии, ее сопредседатель с российской стороны, глава Росатома Сергей Кириенко.

13 октября – Военные из Японии, США, Австралии, Новой Зеландии, Великобритании и Франции провели учения на море по предотвращению распространения оружия массового уничтожения. Многосторонние учения проводятся в рамках международной Инициативы по безопасности и борьбе с распространением, предложенной в 2003г. президентом США Джорджем Бушем.

15 октября – Переговоры экспертов России и Ирана относительно ситуации вокруг строительства АЭС «Бушер» находятся на завершающем этапе, заявил официальный представитель иранского МИД Мохаммад Али Хоссейни. «В ближайшее время мы узнаем хорошие новости относительно ситуации вокруг строительства АЭС «Бушер», – сказал иранский дипломат.

16 октября – Между премьер-министром Индии Манмоханом Сингхом и президентом США Джорджем Бушем состоялся экстренный телефонный разговор. Глава индийского правительства официально объявил о временной приостановке реализации двустороннего соглашения о мирном ядерном сотрудничестве.

17 октября – В обозримой перспективе на базе Московского инженерно-физического института планируется создать федеральный ядерный университет, который станет единым центром подготовки кадров для всей атомной отрасли России, сообщил первый вице-премьер РФ Сергей Иванов, выступая на форуме «Молодые кадры наукоемких отраслей инновационной России».